रामायण-रत्नाकरः

अनुक्रमणिका

सङ्क्षेपरामायणम् — नारदवाक्यम् **2**

काव्य-सङ्क्षेपः **12**

रामवृत्तसंश्रवः **16**

हनूमज्जानकीसंवादोपक्रमः **19**

हनूमदुपदेशः **23**

हनूमद्भरतसम्भाषणम् **28**

श्रीरामचरितम् **34**
- दशमोऽध्यायः — श्रीरामचरितम् 34
- एकादशोऽध्यायः — श्रीरामोपाख्यानम् 42

श्रीमन्नारायणीयम् — श्रीरामचरितवर्णनम् **47**
- दशकं ३४ 47
- दशकं ३५ 50

रामोपाख्यान-पर्व **53**
- अध्यायः २७५ 53
- अध्यायः २७६ 55
- अध्यायः २७७ 59
- अध्यायः २७८ 61
- अध्यायः २७९ 67
- अध्यायः २८० 71
- अध्यायः २८१ 76
- अध्यायः २८२ 83
- अध्यायः २८३ 86
- अध्यायः २८४ 93

अध्यायः २८५ 98
अध्यायः २८६ 102
अध्यायः २८७ 104
अध्यायः २८८ 106
अध्यायः २८९ 109
अध्यायः २९० 112
अध्यायः २९१ 115
अध्यायः २९२ 119
अध्यायः २९३ 126

॥ श्री-गणेशाय नमः ॥
॥ श्री-गुरुभ्यो नमः ॥
॥ श्री-सीता-लक्ष्मण-भरत-शत्रुघ्न-हनुमत्-समेत-श्री-रामचन्द्राय नमः ॥

प्रस्तावना

सदाशिवसमारम्भां शङ्कराचार्यमध्यमाम्।
अस्मदाचार्यपर्यन्तां वन्दे गुरुपरम्पराम्॥

एष सेतुर्विधरणो लोकासम्भेदहेतवे।
कोदण्डेन च दण्डेन रामेण गुरुणा कृतः॥

रामायण-श्रोतॄणां कदापि तृप्तिर्न जायते! यथा भगवान् वाल्मीकिः वदति— "रामो रामो राम इति प्रजानामभवन् कथाः", तद्वत् इतिहासपुराणेष्वपि श्रीरामचन्द्रस्य बह्व्यः कथाः यत्र कुत्रापि लभ्यन्ते। तेषाम् एकत्र प्रस्तुतिं कर्तुम् एषः प्रयासः। सीतादेवी अपि अध्यात्मरामायणे रामस्य अरण्यगमनप्रसङ्गे वदति—

"रामायणानि बहुशः श्रुतानि बहुभिर्द्विजैः॥ २-४-७७॥"

अस्मिन् ग्रन्थे अनेकरामकथाः प्रस्तुताः सन्ति। यद्यपि बह्व्यः कथाः श्रीमाद्वाल्मीकिरामायण-मनुसृत्य एव वर्तन्ते, काश्चित् कथाः तदतिक्रम्य अपि अन्यकल्पेषु ये केचित्विचित्राः कथाप्रसङ्गाः सन्ति तान् अनुगच्छन्ति (यथा पद्मपुराणे श्रीरामचन्द्रः स्वयं महादेवं पृच्छति!)। काश्चित् कथाः श्रीमद्वाल्मीकिरामायणस्य अन्तर्गत-घट्टानां विस्तृतप्रस्तुतिं कुर्वन्ति।

एतासां कथानां वक्तॄन् व्यासं वाल्मीकिं च नमस्कृत्य एतस्य ग्रन्थस्य पारायणम् आरभामहे। रामे अनन्यभक्तिः सदा भवतु नः।

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्॥

कूजन्तं राम रामेति मधुरं मधुराक्षरम्।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम्॥

यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम्।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम्॥

रामं रामानुजं सीतां भरतं भरतानुजम्।
सुग्रीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुनः पुनः॥

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः॥

यथा श्रीमद्भगवद्गीतायां भगवान् श्रीकृष्ण आह, "कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च॥" तथा वयं सर्वेऽपि रामकथामृतं श्रुत्वा परस्परं च कथयित्वा रामस्य अनन्तकल्याणगुणान् अनुभूय तुष्टिं प्राप्नुयामः! बलं विष्णोः प्रवर्धताम्!

सर्वम् श्री-सीतारामचन्द्रार्पणमस्तु॥

July 18, 2025 Karthik Raman

॥ सङ्क्षेपरामायणम् — नारदवाक्यम् ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ बालकाण्डः/ अध्यायः १/ श्लोकाः १—१००

वक्ता — नारदः श्रोता — वाल्मीकिः

Origin of the Ramayana from Narada's narration to Valmiki.

तपः स्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम्।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम्॥ १ ॥

को न्वस्मिन् साम्प्रतं लोके गुणवान् कश्च वीर्यवान्।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः॥ २ ॥

चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः।
विद्वान् कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः॥ ३ ॥

आत्मवान् को जितक्रोधो मतिमान् कोऽनसूयकः।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे॥ ४ ॥

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम्॥ ५ ॥

श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः।
श्रूयतामिति चाऽऽमन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत्॥ ६ ॥

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः॥ ७ ॥

इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान् धृतिमान् वशी॥ ८ ॥

बुद्धिमान् नीतिमान् वाग्मी श्रीमाञ्छत्रुनिबर्हणः।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः॥ ९॥

महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिन्दमः।
आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः॥ १०॥

समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान्।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः॥ ११॥

धर्मज्ञः सत्यसन्धश्च प्रजानां च हिते रतः।
यशस्वी ज्ञानसम्पन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान्॥ १२॥

प्रजापतिसमः श्रीमान् धाता रिपुनिषूदनः।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता॥ १३॥

रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः॥ १४॥

सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान् प्रतिभानवान्।
सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः॥ १५॥

सर्वदाऽभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः।
आर्यः सर्वसमश्चैव सदैव प्रियदर्शनः॥ १६॥

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव॥ १७॥

विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत् प्रियदर्शनः।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः॥ १८॥

धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः।
तमेवङ्गुणसम्पन्नं रामं सत्यपराक्रमम्॥ १९॥

ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम्।
प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया॥ २०॥

यौवराज्येन संयोक्तुम् ऐच्छत् प्रीत्या महीपतिः।
तस्याभिषेकसम्भारान् दृष्ट्वा भार्याऽथ कैकयी॥ २१॥

पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत।
विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम्॥ २२॥

स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः।
विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम्॥ २३॥

स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन्।
पितुर्वचननिर्देशात् कैकेय्याः प्रियकारणात्॥ २४॥

तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह।
स्नेहाद्विनयसम्पन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः॥ २५॥

भ्रातरं दयितो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन्।
रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता॥ २६॥

जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता।
सर्वलक्षणसम्पन्ना नारीणामुत्तमा वधूः॥ २७॥

सीताऽप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा।
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च॥ २८॥

शृङ्गवेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत्।
गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम्॥ २९॥

गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया।
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः॥ ३०॥

चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात्।
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः॥ ३१॥

देवगन्धर्वसङ्काशास्तत्र ते न्यवसन् सुखम्।
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तथा॥ ३२॥

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन् सुतम्।
मृते तु तस्मिन् भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः॥ ३३॥

नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः॥ ३४॥

गत्वा तु स महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम्।
अयाचद्भ्रातरं रामम् आर्यभावपुरस्कृतः॥ ३५॥

त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत्।
रामोऽपि परमोदारः सुमुखः सुमहायशाः॥ ३६॥

न चेच्छत् पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबलः।
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः॥ ३७॥

निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः।
स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन्॥ ३८॥

नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया।
गते तु भरते श्रीमान् सत्यसन्धो जितेन्द्रियः॥ ३९॥

रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च।
तत्राऽऽगमनमेकाग्रो दण्डकान् प्रविवेश ह॥ ४०॥

प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचनः।
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह॥ ४१॥

सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा।
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम्॥४२॥

खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ।
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह॥४३॥

ऋषयोऽभ्यागमन् सर्वे वधायासुररक्षसाम्।
स तेषां प्रति शुश्राव राक्षसानां तदा वने॥४४॥

प्रतिज्ञातश्च रामेण वधः संयति रक्षसाम्।
ऋषीणामग्निकल्पानां दण्डकारण्यवासिनाम्॥४५॥

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी॥४६॥

ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान् सर्वराक्षसान्।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम्॥४७॥

निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान्।
वने तस्मिन् निवसता जनस्थाननिवासिनाम्॥४८॥

रक्षसां निहतान्यासन् सहस्राणि चतुर्दश।
ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः॥४९॥

सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम्।
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः॥५०॥

न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते।
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः॥५१॥

जगाम सहमारीचस्तस्याऽऽश्रमपदं तदा।
तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ॥५२॥

जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम्।
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम्॥५३॥

राघवः शोकसन्तप्तो विललापाऽऽकुलेन्द्रियः।
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम्॥५४॥

मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं सन्ददर्श ह।
कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम्॥५५॥

तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः।
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम्॥५६॥

श्रमणीं धर्मनिपुणाम् अभिगच्छेति राघव।
सोऽभ्यगच्छन् महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः॥५७॥

शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः।
पम्पातीरे हनुमता सङ्गतो वानरेण ह॥५८॥

हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः॥५९॥

आदितस्तद्यथा वृत्तं सीतायाश्च विशेषतः।
सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानरः॥६०॥

चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम्।
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति॥६१॥

रामायाऽऽवेदितं सर्वं प्रणयाद्दुःखितेन च।
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति॥६२॥

वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः।
सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे॥६३॥

राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम्।
दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसन्निभम्॥ ६४॥

उत्स्मयित्वा महाबाहुः प्रेक्ष्य चास्थि महाबलः।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप सम्पूर्णं दशयोजनम्॥ ६५॥

बिभेद च पुनः सालान् सप्तैकेन महेषुणा।
गिरिं रसातलं चैव जनयन् प्रत्ययं तदा॥ ६६॥

ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः।
किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा॥ ६७॥

ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः।
तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः॥ ६८॥

अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः।
निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघवः॥ ६९॥

ततः सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनमाहवे।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत्॥ ७०॥

स च सर्वान् समानीय वानरान् वानरर्षभः।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम्॥ ७१॥

ततो गृध्रस्य वचनात्सम्पातेर्हनुमान् बली।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम्॥ ७२॥

तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम्।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम्॥ ७३॥

निवेदयित्वाऽभिज्ञानं प्रवृत्तिं विनिवेद्य च।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम्॥ ७४॥

पञ्च सेनाग्रगान् हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत्॥ ७५॥

अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात्।
मर्षयन् राक्षसान् वीरो यन्त्रिणस्तान् यदृच्छया॥ ७६॥

ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्काम् ऋते सीतां च मैथिलीम्।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान् महाकपिः॥ ७७॥

सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम्।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः॥ ७८॥

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसन्निभैः॥ ७९॥

दर्शयामास चाऽऽत्मानं समुद्रः सरितां पतिः।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत्॥ ८०॥

तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे।
रामः सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत्॥ ८१॥

तामुवाच ततो रामः परुषं जनसंसदि।
अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती॥ ८२॥

ततोऽग्निवचनात् सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम्।
कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम्॥ ८३॥

सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः।
बभौ रामः सम्प्रहृष्टः पूजितः सर्वदैवतैः॥ ८४॥

अभिषिच्य च लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम्।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह॥ ८५॥

देवताभ्यो वरान् प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान्।
अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्-वृतः॥८६॥

भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः।
भरतस्यान्तिके रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत्॥८७॥

पुनराख्यायिकां जल्पन् सुग्रीवसहितस्तदा।
पुष्पकं तत् समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा॥८८॥

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः।
रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान्॥८९॥

प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः।
निरामयो ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः॥९०॥

न पुत्रमरणं केचिद्-द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित्।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः॥९१॥

न चाग्निजं भयं किञ्चिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः।
न वातजं भयं किञ्चिन्नापि ज्वरकृतं तथा॥९२॥

न चापि क्षुद्भयं तत्र न तस्करभयं तथा।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च॥९३॥

नित्यं प्रमुदिताः सर्वे यथा कृतयुगे तथा।
अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः॥९४॥

गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम्।
असङ्ख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशाः॥९५॥

राजवंशाञ्छतगुणान् स्थापयिष्यति राघवः।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन् स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति॥९६॥

दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति॥ ९७॥

इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च सम्मितम्।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ ९८॥

एतदाख्यानमायुष्यं पठन् रामायणं नरः।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते॥ ९९॥

पठन् द्विजो वागृषभत्वमीयात्
स्यात् क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात्।
वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीयात्॥ १००॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे प्रथमः सर्गः॥

❀❀❀

॥ काव्य-सङ्क्षेपः ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ बालकाण्डः/ अध्यायः ३/ श्लोकाः १—२९

Summary of the Kavya by Valmiki.

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम्।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः॥ १॥

उपस्पृश्योदकं संयन्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम्॥ २॥

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम्।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम्॥ ३॥

नानाचित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम्॥ ४॥

रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम्॥ ५॥

व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम्।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम्॥ ६॥

प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम्।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा॥ ७॥

गङ्गायाश्चाभिसन्तारं भरद्वाजस्य दर्शनम्।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम्॥ ८॥

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम्॥ ९॥

पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्राम निवासनम्।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम्॥ १०॥

अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम्।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा॥ ११॥

वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा॥ १२॥

राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिबर्हणम्।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम्॥ १३॥

शर्बर्या दर्शनं चैव हनूमद्दर्शनं तथा।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः॥ १४॥

ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम्।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम्॥ १५॥

वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम्।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रिनिवासनम्॥ १६॥

कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसङ्ग्रहम्।
दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम्॥ १७॥

अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम्।
प्रायोपवेशनं चैव सम्पातेश्चापि दर्शनम्॥ १८॥

पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम्।
रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम्॥ १९॥

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम्।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम्॥ २०॥

अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम्।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम्॥ २१॥

मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च।
राक्षसीविद्रवं चैव किङ्कराणां निबर्हणम्॥ २२॥

ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम्।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हरणं तथा॥ २३॥

राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा।
सङ्गमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम्॥ २४॥

प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम्।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम्॥ २५॥

कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिबर्हणम्।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे॥ २६॥

विभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम्।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम्॥ २७॥

रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम्।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम्॥ २८॥

अनागतं च यत्किञ्चिद्रामस्य वसुधातले।
तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः॥ २९॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये बालकाण्डे तृतीयः सर्गः॥

❀❀❀

॥ रामवृत्तसंश्रवः ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ सुन्दरकाण्डः/ अध्यायः ३१/ श्लोकाः १—१९

वक्ता — हनुमान् श्रोता — सीता

Narration of Rama's story to Sita by Hanuman.

एवं बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महाकपिः।
संश्रवे मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह॥ १॥

राजा दशरथो नाम स्थकुञ्जरवाजिमान्।
पुण्यशीलो महाकीर्तिर्ऋजुरासीन्महायशाः॥ २॥

राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस्तपसा चर्षिभिः समः।
चक्रवर्तिकुले जातः पुरन्दरसमो बले॥ ३॥

अहिंसारतिरक्षुद्रो घृणी सत्यपराक्रमः।
मुख्यश्चेक्ष्वाकुवंशस्य लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मिवर्धनः॥ ४॥

पार्थिवव्यञ्जनैर्युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः।
पृथिव्यां चतुरान्तायां विश्रुतः सुखदः सुखी॥ ५॥

तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः।
रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम्॥ ६॥

रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्यापि रक्षिता।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परन्तपः॥ ७॥

तस्य सत्याभिसन्धस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः।
सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्राजितो वनम्॥ ८॥

तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता।
राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः॥९॥

जनस्थानवधं श्रुत्वा हतौ च खरदूषणौ।
ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु॥१०॥

वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया।
स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिन्दिताम्॥११॥

आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम्।
ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरञ्जयः॥१२॥

प्रायच्छत् कपिराज्यं तत् सुग्रीवाय महाबलः।
सुग्रीवेणापि सन्दिष्टा हरयः कामरूपिणः॥१३॥

दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्ति सहस्रशः।
अहं सम्पातिवचनाच्छतयोजनमायतम्॥१४॥

अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः सागरं वेगवान् प्लुतः।
यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मीं च निश्चिताम्॥१५॥

अश्रौषं राघवस्याहं सेयमासादिता मया।
विररामैवमुक्त्वासौ वाचं वानरपुङ्गवः॥१६॥

जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता।
ततः सा वक्रकेशान्ता सुकेशी केशसंवृतम्।
उन्नम्य वदनं भीरुः शिंशपामन्ववैक्षत॥१७॥

निशम्य सीता वचनं कपेश्च
दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य।
स्वयं प्रहर्षं परमं जगाम
सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती॥१८॥

सा तिर्यगूर्ध्वं च तथाप्यधस्तान्-
निरीक्षमाणा तमचिन्त्यबुद्धिम्।
ददर्श पिङ्गाधिपतेरमात्यं
वातात्मजं सूर्यमिवोदयस्थम्॥ १९॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
चतुर्विंशतिसहस्रिकायां संहितायां सुन्दरकाण्डे रामवृत्तसंश्रवो नाम
एकत्रिंशः सर्गः॥

॥ हनूमज्जानकीसंवादोपक्रमः ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ सुन्दरकाण्डः/ अध्यायः १२९/ श्लोकाः १६—३२

वक्ता — सीता श्रोता — हनुमान्

Narration of Rama's story until Sita Haranam, by Sita Herself to Hanuman.

सोऽवतीर्य द्रुमात्तस्माद्विद्रुमप्रतिमाननः।
विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च॥ १॥

तामब्रवीन्महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः।
शिरस्यञ्जलिमाधाय सीतां मधुरया गिरा॥ २॥

का नु पद्मपलाशाक्षि क्लिष्टकौशेयवासिनि।
द्रुमस्य शाखामालम्ब्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिते॥ ३॥

किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम्।
पुण्डरीकपलाशाभ्यां विप्रकीर्णमिवोदकम्॥ ४॥

सुराणामसुराणां वा नागगन्धर्वरक्षसाम्।
यक्षाणां किन्नराणां वा का त्वं भवसि शोभने॥ ५॥

का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे॥ ६॥

किं नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधालयात्।
रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्वगुणान्विता॥ ७॥

का त्वं भवसि कल्याणि त्वमनिन्दितलोचने।
कोपाद्वा यदि वा मोहाद्भर्तारमसितेक्षणे॥ ८॥

वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं वासि कल्याण्यरुन्धती।
को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे॥ ९॥

अस्माल्लोकादमुं लोकं गतं त्वमनुशोचसि।
रोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि ॥ १०॥

न त्वां देवीमहं मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात्।
व्यञ्जनानि च ते यानि लक्षणानि च लक्षये॥ ११॥

महिषी भूमिपालस्य राजकन्यासि मे मता।
रावणेन जनस्थानाद्बलादपहृता यदि॥ १२॥

सीता त्वमसि भद्रं ते तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः।
यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्यतिमानुषम्॥ १३॥

तपसा चान्वितो वेषस्त्वं राममहिषी ध्रुवम्।
सा तस्य वचनं श्रुत्वा रामकीर्तनहर्षिता॥ १४॥

उवाच वाक्यं वैदेही हनुमन्तं द्रुमाश्रितम्।
पृथिव्यां राजसिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः॥ १५॥

स्नुषा दशरथस्याहं शत्रुसैन्यप्रमाथिनः।
दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः॥ १६॥

सीता च नाम नाम्नाहं भार्या रामस्य धीमतः।
समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने॥ १७॥

भुआना मानुषान् भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी।
ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्ये चेक्ष्वाकुनन्दनम्॥ १८॥

अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे।
तस्मिन् सम्भ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने॥ १९॥

कैकेयी नाम भर्तारमिदं वचनमब्रवीत्।
न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम्॥ २०॥

एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते।
यत्तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपतिसत्तम॥ २१॥

तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः।
स राजा सत्यवाग्देव्या वरदानमनुस्मरन्॥ २२॥

मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरमप्रियम्।
ततस्तु स्थविरो राजा सत्ये धर्मे व्यवस्थितः॥ २३॥

ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्यमयाचत।
स पितुर्वचनं श्रीमानभिषेकात् परं प्रियम्॥ २४॥

मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिगृहीतवान्।
दद्यान्न प्रतिगृह्णीयान्न ब्रूयात् किञ्चिदप्रियम्॥ २५॥

अपि जीवितहेतोर्वा रामः सत्यपराक्रमः।
स विहायोत्तरीयाणि महार्हाणि महायशाः॥ २६॥

विसृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समादिशत्।
साहं तस्याग्रतस्तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी॥ २७॥

न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते।
प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः॥ २८॥

पूर्वजस्यानुयात्रार्थे द्रुमचीरैरलङ्कृतः।
ते वयं भर्तुरादेशं बहुमान्य दृढव्रताः॥ २९॥

प्रविष्टाः स्म पुरादृष्टं वनं गम्भीरदर्शनम्।
वसतो दण्डकारण्ये तस्याहममितौजसः॥ ३०॥

रक्षसापहृता भार्या रावणेन दुरात्मना।
द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः।
ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम्॥ ३१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
चतुर्विंशतिसहस्रिकायां संहितायाम् सुन्दरकाण्डे
हनूमज्जानकीसंवादो नाम त्रयस्त्रिंशः सर्गः॥

❀❀❀

॥ हनूमदुपदेशः ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ सुन्दरकाण्डः/ अध्यायः ५१/ श्लोकाः १—४६

वक्ता — हनुमान् श्रोता — रावणादयः

Narration of Rama's story and prowess by Hanuman, in Ravana's court.

तं समीक्ष्य महासत्त्वं सत्त्ववान् हरिसत्तमः।
वाक्यमर्थवदव्यग्रस्तमुवाच दशाननम्॥ १॥

अहं सुग्रीवसन्देशादिह प्राप्तस्तवालयम्।
राक्षसेन्द्र हरीशस्त्वां भ्राता कुशलमब्रवीत्॥ २॥

भ्रातुः शृणु समादेशं सुग्रीवस्य महात्मनः।
धर्मार्थोपहितं वाक्यमिह चामुत्र च क्षमम्॥ ३॥

राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान्।
पितेव बन्धुर्लोकस्य सुरेश्वरसमद्युतिः॥ ४॥

ज्येष्ठस्तस्य महाबाहुः पुत्रः प्रियकरः प्रभुः।
पितुर्निदेशान्निष्क्रान्तः प्रविष्टो दण्डकावनम्॥ ५॥

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया चापि भार्यया।
रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्थानमाश्रितः॥ ६॥

तस्य भार्या वने नष्टा सीता पतिमनुव्रता।
वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः॥ ७॥

स मार्गमाणस्तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः।
ऋश्यमूकमनुप्राप्तः सुग्रीवेण समागतः॥ ८॥

तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम्।
सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितम्॥ ९॥

ततस्तेन मृधे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम्।
सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गणेश्वरः॥ १०॥

त्वया विज्ञातपूर्वश्च वाली वानरपुङ्गवः।
रामेण निहतः सङ्ख्ये शरेणैकेन वानरः॥ ११॥

स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसङ्गरः।
हरीन् सम्प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीश्वरः॥ १२॥

तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च।
दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यधश्चोपरि चाम्बरे॥ १३॥

वैनतेयसमाः केचित् केचित्तत्रानिलोपमाः।
असङ्गगतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः॥ १४॥

अहं तु हनुमान्नाम मारुतस्यौरसः सुतः।
सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमायतम्॥ १५॥

समुद्रं लङ्घयित्वैव तां दिदृक्षुरिहागतः।
भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा॥ १६॥

तद्भवान् दृष्टधर्मार्थस्तपः कृतपरिग्रहः।
परदारान् महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि॥ १७॥

न हि धर्मविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु।
मूलघातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः॥ १८॥

कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम्।
शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि॥ १९॥

न चापि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन।
राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात्॥ २०॥

तत् त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुबन्धि च।
मन्यस्व नरदेवाय जानकी प्रतिदीयताम्॥ २१॥

दृष्टा हीयं मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम्।
उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः॥ २२॥

लक्षितेयं मया सीता तथा शोकपरायणा।
गृह्य यां नाभिजानासि पञ्चास्यामिव पन्नगीम्॥ २३॥

नेयं जरयितुं शक्या सासुरैरमरैरपि।
विषसंसृष्टमत्यर्थं भुक्तमन्नमिवौजसा॥ २४॥

तपःसन्तापलब्धस्ते योऽयं धर्मपरिग्रहः।
न स नाशयितुं न्याय्य आत्मप्राणपरिग्रहः॥ २५॥

अवध्यतां तपोभिर्यां भवान् समनुपश्यति।
आत्मनः सासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययं महान्॥ २६॥

सुग्रीवो न हि देवोऽयं नासुरो न च राक्षसः।
न दानवो न गन्धर्वो न यक्षो न च पन्नगः॥ २७॥

तस्मात् प्राणपरित्राणं कथं राजन् करिष्यसि।
ननु धर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम्॥ २८॥

तदेव फलमन्वेति धर्मश्चाधर्मनाशनः।
प्राप्तं धर्मफलं तावद्भवता नात्र संशयः॥ २९॥

फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे।
जनस्थानवधं बुद्ध्वा बुद्ध्वा वालिवधं तथा॥ ३०॥

रामसुग्रीवसख्यं च बुध्यस्व हितमात्मनः।
कामं खल्वहमप्येकः सवाजिरथकुञ्जराम्॥ ३१॥

लङ्कां नाशयितुं शक्तस्तस्यैष तु न निश्चयः।
रामेण हि प्रतिज्ञातं हर्यृक्षगणसन्निधौ॥ ३२॥

उत्सादनममित्राणां सीता यैस्तु प्रधर्षिता।
अपकुर्वन् हि रामस्य साक्षादपि पुरन्दरः॥ ३३॥

न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः।
यां सीतेत्यभिजानासि येयं तिष्ठति ते वशे॥ ३४॥

कालरात्रीति तां विद्धि सर्वलङ्काविनाशिनीम्।
तदलं कालपाशेन सीताविग्रहरूपिणा॥ ३५॥

स्वयं स्कन्धावसक्तेन क्षममात्मनि चिन्त्यताम्।
सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोपप्रपीडिताम्॥ ३६॥

दह्यमानामिमां पश्य पुरीं साट्टप्रतोलिकाम्।
स्वानि मित्राणि मन्त्रींश्च ज्ञातीन्भ्रातॄन्सुतान्हितान्॥ ३७॥

भोगान् दारांश्च लङ्कां च मा विनाशमुपानय।
सत्यं राक्षसराजेन्द्र शृणुष्व वचनं मम॥ ३८॥

रामदासस्य दूतस्य वानरस्य विशेषतः।
सर्वाँल्लोकान् सुसंहृत्य सभूतान् सचराचरान्॥ ३९॥

पुनरेव तदा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः।
देवासुरनरेन्द्रेषु यक्षरक्षोगणेषु च॥ ४०॥

विद्याधरेषु सर्वेषु गन्धर्वेषूरगेषु च।
सिद्धेषु किन्नरेन्द्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः॥ ४१॥

सर्वभूतेषु सर्वत्र सर्वकालेषु नास्ति सः।
यो रामं प्रतियुध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम्॥ ४२॥

सर्वलोकेश्वरस्यैवं कृत्वा विप्रियमीदृशम्।
रामस्य राजसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम्॥ ४३॥

देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेन्द्र
गन्धर्वविद्याधरनागयक्षाः ।
रामस्य लोकत्रयनायकस्य
स्थातुं न शक्ताः समरेषु सर्वे॥ ४४॥

ब्रह्मा स्वयम्भूश्चतुराननो वा
रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरान्तको वा।
इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा
त्रातुं न शक्ता युधि रामवध्यम्॥ ४५॥

स सौष्ठवोपेतमदीनवादिनः
कपेर्निशम्याप्रतिमोऽप्रियं वचः।
दशाननः कोपविवृत्तलोचनः
समादिशत्तस्य वधं महाकपेः॥ ४६॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
चतुर्विंशतिसहस्रिकायां संहितायाम् सुन्दरकाण्डे हनूमदुपदेशो नाम
एकपञ्चाशः सर्गः॥

❀❀❀

॥ हनूमद्भरतसम्भाषणम् ॥

श्रीमद्-वाल्मीकि-रामायणम्/ युद्धकाण्डः/ अध्यायः १२९/ श्लोकाः १—५४

वक्ता — हनुमान् श्रोता — भरतः

Narration of Rama's story, from Bharata's departing Chitrakuta to the retrieval of Sita by conquering Lanka, by Hanuman.

बहूनि नाम वर्षाणि गतस्य सुमहद्धनम्।
शृणोम्यहं प्रीतिकरं मम नाथस्य कीर्तनम्॥ १ ॥

कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे।
एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि॥ २ ॥

राघवस्य हरीणां च कथमासीत् समागमः।
कस्मिन् देशे किमाश्रित्य तत्त्वमाख्याहि पृच्छतः॥ ३ ॥

स पृष्टो राजपुत्रेण बृस्यां समुपवेशितः।
आचचक्षे ततः सर्वं रामस्य चरितं वने॥ ४ ॥

यथा प्रव्राजितो रामो मातुर्दत्तो वरस्तव।
यथा च पुत्रशोकेन राजा दशस्थो मृतः॥ ५ ॥

यथा दूतैस्त्वमानीतस्तूर्णं राजगृहात् प्रभो।
त्वयायोध्यां प्रविष्टेन यथा राज्यं न चेप्सितम्॥ ६ ॥

चित्रकूटं गिरिं गत्वा राज्येनामित्रकर्शन।
निमन्त्रितस्त्वया भ्राता धर्ममाचरता सताम्॥ ७ ॥

स्थितेन राज्ञो वचने यथा राज्यं विसर्जितम्।
आर्यस्य पादुके गृह्य यथासि पुनरागतः॥ ८ ॥

सर्वमेतन्महाबाहो यथावद्विदितं तव।
त्वयि प्रतिप्रयाते तु यद्वृत्तं तन्निबोध मे॥ ९॥

अपयाते त्वयि तदा समुद्भ्रान्तमृगद्विजम्।
परिद्यूनमिवात्यर्थं तद्वनं समपद्यत॥ १०॥

तद्धस्तिमृदितं घोरं सिंहव्याघ्रमृगायुतम्।
प्रविवेशाथ विजनं सुमहद्दण्डकावनम्॥ ११॥

तेषां पुरस्ताद्बलवान् गच्छतां गहने वने।
निनदन् सुमहानादं विराधः प्रत्यदृश्यत॥ १२॥

तमुत्क्षिप्य महानादमूर्ध्वबाहुमधोमुखम्।
निखाते प्रक्षिपन्ति स्म नदन्तमिव कुञ्जरम्॥ १३॥

तत् कृत्वा दुष्करं कर्म भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
सायाह्ने शरभङ्गस्य रम्यमाश्रममीयतुः॥ १४॥

शरभङ्गे दिवं प्राप्ते रामः सत्यपराक्रमः।
अभिवाद्य मुनीन् सर्वाञ्जनस्थानमुपागमत्॥ १५॥

ततः पश्चाच्छूर्पणखा रामपार्श्वमुपागता।
ततो रामेण सन्दिष्टो लक्ष्मणः सहसोत्थितः॥ १६॥

प्रगृह्य खड्गं चिच्छेद कर्णनासं महाबलः।
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम्॥ १७॥

हतानि वसता तत्र राघवेण महात्मना।
एकेन सह सङ्गम्य रणे रामेण सङ्गताः॥ १८॥

अतुर्थभागेन निःशेषा राक्षसाः कृताः।
महाबला महावीर्यास्तपसो विघ्नकारिणः॥ १९॥

निहता राघवेणाजौ दण्डकारण्यवासिनः।
राक्षसाश्च विनिष्पिष्टाः खरश्च निहतो रणे॥ २०॥

ततस्तेनार्दिता बाला रावणं समुपागता।
रावणानुचरो घोरो मारीचो नाम राक्षसः॥ २१॥

लोभयामास वैदेहीं भूत्वा रत्नमयो मृगः।
अथैनमब्रवीद्रामं वैदेही गृह्यतामिति॥ २२॥

अहो मनोहरः कान्त आश्रमो नो भविष्यति।
ततो रामो धनुष्पाणिर्धावन्तमनुधावति॥ २३॥

स तं जघान धावन्तं शरेणानतपर्वणा।
अथ सौम्य दशग्रीवो मृगं याते तु राघवे॥ २४॥

लक्ष्मणे चापि निष्क्रान्ते प्रविवेशाश्रमं तदा।
जग्राह तरसा सीतां ग्रहः खे रोहिणीमिव॥ २५॥

त्रातुकामं ततो युद्धे हत्वा गृध्रं जटायुषम्।
प्रगृह्य सीतां सहसा जगामाशु स रावणः॥ २६॥

ततस्त्वद्भुतसङ्काशाः स्थिताः पर्वतमूर्धनि।
सीतां गृहीत्वा गच्छन्तं वानराः पर्वतोपमाः॥ २७॥

दशुर्विस्मितास्तत्र रावणं राक्षसाधिपम्।
प्रविवेश ततो लङ्कां रावणो लोकरावणः॥ २८॥

तां सुवर्णपरिक्रान्ते शुभे महति वेश्मनि।
प्रवेश्य मैथिलीं वाक्यैः सान्त्वयामास रावणः॥ २९॥

तृणकद्भाषितं तस्य तं च नैर्ऋतपुङ्गवम्।
अचिन्तयन्ती वैदेही अशोकवनिकां गता॥ ३०॥

न्यवर्तत ततो रामो मृगं हत्वा महावने।
निवर्तमानः काकुत्स्थो दृष्ट्वा गृधं प्रविव्यथे॥ ३१ ॥

गृद्धं हतं ततो दग्ध्वा रामः प्रियसखं पितुः।
मार्गमाणस्तु वैदेहीं राघवः सहलक्ष्मणः॥ ३२ ॥

गोदावरीमन्वचरद्वनोद्देशांश्च पुष्पितान्।
आसेदतुर्महारण्ये कबन्धं नाम राक्षसम्॥ ३३ ॥

ततः कबन्धवचनाद्रामः सत्यपराक्रमः।
ऋश्यमूकं गिरिं गत्वा सुग्रीवेण समागतः॥ ३४ ॥

तयोः समागमः पूर्वं प्रीत्या हार्दो व्यजायत।
भ्रात्रा निरस्तः क्रुद्धेन सुग्रीवो वालिना पुरा॥ ३५ ॥

इतरेतरसंवादात् प्रगाढः प्रणयस्तयोः।
रामस्य बाहुवीर्येण स्वराज्यं प्रत्यपादयत्॥ ३६ ॥

वालिनं समरे हत्वा महाकायं महाबलम्।
सुग्रीवः स्थापितो राज्ये सहितः सर्ववानरैः॥ ३७ ॥

रामाय प्रतिजानीते राजपुत्र्याश्च मार्गणम्।
आदिष्टा वानरेन्द्रेण सुग्रीवेण महात्मना॥ ३८ ॥

दश कोट्यः प्लवङ्गानां सर्वाः प्रस्थापिता दिशः।
तेषां नो विप्रकृष्टानां विन्ध्ये पर्वतसत्तमे॥ ३९ ॥

भृशं शोकाभितप्तानां महान् कालोऽत्यवर्तत।
भ्राता तु गृधराजस्य सम्पातिर्नाम वीर्यवान्॥ ४० ॥

समाख्याति स्म वसतिं सीताया रावणालये।
सोऽहं शोकपरीतानां दुःखं तज्ज्ञातिनां नुदन्॥ ४१ ॥

आत्मवीर्यं समास्थाय योजनानां शतं प्लुतः।
तत्राहमेकामद्राक्षमशोकवनिकां गताम्॥४२॥

कौशेयवस्त्रां मलिनां निरानन्दां दृढव्रताम्।
तया समेत्य विधिवत् पृष्ट्वा सर्वमनिन्दिताम्॥४३॥

अभिज्ञानं च मे दत्तमर्चिष्मान् स महामणिः।
अभिज्ञानं मणि लब्ध्वा चरितार्थोऽहमागतः॥४४॥

मया च पुनरागम्य रामस्याकिष्टकर्मणः।
अभिज्ञानं मया दत्तमर्चिष्मान् स महामणिः॥४५॥

श्रुत्वा तु मैथिली हृष्टस्त्वाशशंसे च जीवितम्।
जीवितान्तमनुप्राप्तः पीत्वामृतमिवातुरः॥४६॥

उद्योजयिष्यन्नुद्योगं दधे कामं वधे मनः।
जिघांसुरिव लोकान्ते सर्वाल्लोकान् विभावसुः॥४७॥

ततः समुद्रमासाद्य नलं सेतुमकारयत्।
अतरत् कपिवीराणां वाहिनी तेन सेतुना॥४८॥

प्रहस्तमवधीन्नीलः कुम्भकर्णं तु राघवः।
लक्ष्मणो रावणसुतं स्वयं रामस्तु रावणम्॥४९॥

स शक्रेण समागम्य यमेन वरुणेन च।
महेश्वरः स्वयं भूम्यां तथा दशरथेन च॥५०॥

तैश्च दत्तवरः श्रीमानृषिभिश्च समागतः।
सुरर्षिभिश्च काकुत्स्थो वरौलेमे परन्तपः॥५१॥

स तु दत्तवरः प्रीत्या वानरैश्च समागतः।
पुष्पकेण विमानेन किष्किन्धामभ्युपागमत्॥५२॥

तं गङ्गां पुनरासाद्य वसन्तं मुनिसन्निधौ।
अविघ्नं पुष्ययोगेन श्वो रामं द्रष्टुमर्हसि॥५३॥

ततस्तु सत्यं हनुमद्वचो महन्-
निशम्य हृष्टो भरतः कृताञ्जलिः।
उवाच वाणीं मनसः प्रहर्षिणीं
चिरस्य पूर्णः खलु मे मनोरथः॥५४॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये
चतुर्विंशतिसहस्रिकायां संहितायाम् युद्धकाण्डे हनूमद्भरतसम्भाषणं
नाम एकोनत्रिंशदुत्तरशततमः सर्गः॥

॥ श्रीरामचरितम् ॥

॥ दशमोऽध्यायः — श्रीरामचरितम् ॥

श्रीमद्-भागवतम्/ नवमः स्कन्धः/ अध्यायः १०/ श्लोकाः १—५६

वक्ता — शुकः श्रोता — परीक्षितः

This chapter recounts the appearance of Lord Rāmacandra in the lineage of Mahārāja Khatvāṅga and details His divine exploits, including the slaying of Rāvana and His triumphant return to Ayodhyā.

Text: `http://stotrasamhita.net/wiki/Bhagavatam/Skandha_09/Adhyaya_10`

श्रीशुक उवाच

खट्वाङ्गाद्दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः।
अजस्ततो महाराजस्तस्माद्दशरथोऽभवत्॥ १॥

तस्यापि भगवानेष साक्षाद्ब्रह्ममयो हरिः।
अंशांशेन चतुर्धागात्पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः।
रामलक्ष्मणभरत शत्रुघ्ना इति संज्ञया॥ २॥

तस्यानुचरितं राजन्नृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः।
श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया सीतापतेर्मुहुः॥ ३॥

गुर्वर्थे त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवनं पद्मपद्भ्यां प्रियायाः
पाणिस्पर्शाक्षमाभ्यां मृजितपथरुजो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम्।
वैरूप्याच्छूर्पणख्याः प्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृम्भ
त्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुः खलदवदहनः कोसलेन्द्रोऽवतान्नः॥ ४॥

विश्वामित्राध्वरे येन मारीचाद्या निशाचराः।
पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नैर्ऋतपुङ्गवाः॥५॥

यो लोकवीरसमितौ धनुरैशमुग्रं
सीतास्वयंवरगृहे त्रिशतोपनीतम्।
आदाय बालगजलील इवेक्षुयष्टिं
सज्ज्यीकृतं नृप विकृष्य बभञ्ज मध्ये॥६॥

जित्वानुरूपगुणशीलवयोऽङ्गरूपां
सीताभिधां श्रियमुरस्यभिलब्धमानाम्।
मार्गे व्रजन्भृगुपतेर्व्यनयत्प्ररूढं
दर्पं महीमकृत यस्त्रिरराजबीजाम्॥७॥

यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निदेशं
स्त्रैणस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः।
राज्यं श्रियं प्रणयिनः सुहृदो निवासं
त्यक्त्वा ययौ वनमसूनिव मुक्तसङ्गः॥८॥

रक्षःस्वसुर्व्यकृत रूपमशुद्धबुद्धेस्
तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यबन्धून्।
जघ्ने चतुर्दशसहस्रमपारणीय
कोदण्डपाणिरटमान उवास कृच्छ्रम्॥९॥

सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेन
सृष्टं विलोक्य नृपते दशकन्धरेण।
जघ्नेऽद्भुतैणवपुषाश्रमतोऽपकृष्टो
मारीचमाशु विशिखेन यथा कमुग्रः॥१०॥

रक्षोऽधमेन वृकवद्विपिनेऽसमक्षं
वैदेहराजदुहितर्यपयापितायाम् ।
भ्रात्रा वने कृपणवत्प्रियया वियुक्तः
स्त्रीसङ्गिनां गतिमिति प्रथयंश्चचार॥ ११॥

दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमहन्कबन्धं
सख्यं विधाय कपिभिर्दयितागतिं तैः।
बुद्ध्वाथ वालिनि हते प्लवगेन्द्रसैन्यैर्
वेलामगात्स मनुजोऽजभवार्चिताङ्घ्रिः॥ १२॥

यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपात
सम्भ्रान्तनक्रमकरो भयगीर्णघोषः।
सिन्धुः शिरस्यर्हणं परिगृह्य रूपी
पादारविन्दमुपगम्य बभाष एतत्॥ १३॥

न त्वां वयं जडधियो नु विदाम भूमन्
कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम्।
यत्सत्त्वतः सुरगणा रजसः प्रजेशा
मन्योश्च भूतपतयः स भवान्गुणेशः॥ १४॥

कामं प्रयाहि जहि विश्रवसोऽवमेहं
त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीर पत्नीम्।
बध्नीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै
गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः॥ १५॥

बद्ध्वोदधौ रघुपतिर्विविधाद्रिकूटैः
सेतुं कपीन्द्रकरकम्पितभूरुहाङ्गैः।
सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्
लङ्कां विभीषणदृशाविशदग्रदग्धाम्॥ १६॥

सा वानरेन्द्रबलरुद्धविहारकोष्ठ
श्रीद्वारगोपुरसदोवलभीविटङ्का ।
निर्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुम्भ
शृङ्गाटका गजकुलैर्ह्रदिनीव घूर्णा॥ १७॥

रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुम्भकुम्भ
धूम्राक्षदुर्मुखसुरान्तकनरान्तकादीन्।
पुत्रं प्रहस्तमतिकायविकम्पनादीन्
सर्वानुगान्समहिनोदथ कुम्भकर्णम्॥ १८॥

तां यातुधानपृतनामसिशूलचाप
प्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गाम् ।
सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगन्धमाद
नीलाङ्गदर्क्षपनसादिभिरन्वितोऽगात्॥ १९॥

तेऽनीकपा रघुपतेरभिपत्य सर्वे
द्वन्द्वं वरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः।
जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदेषुभिरङ्गदाद्याः
सीताभिमर्षहतमङ्गलरावणेशान्॥ २०॥

रक्षःपतिः स्वबलनष्टिमवेक्ष्य रुष्ट
आरुह्य यानकमथाभिससार रामम्।
स्वःस्यन्दने द्युमति मातलिनोपनीते
विभ्राजमानमहनन्निशितैः क्षुरप्रैः॥ २१॥

रामस्तमाह पुरुषादपुरीष यन्नः
कान्तासमक्षमसतापहृता श्ववत्ते।
त्यक्तत्रपस्य फलमद्य जुगुप्सितस्य
यच्छामि काल इव कर्तुरलङ्घ्यवीर्यः॥ २२॥

एवं क्षिपन्धनुषि सन्धितमुत्ससर्ज
बाणं स वज्रमिव तद्धृदयं बिभेद।
सोऽसृग्वमन्दशमुखैर्न्यपतद्विमानाद्
धाहेति जल्पति जने सुकृतीव रिक्तः॥ २३॥

ततो निष्क्रम्य लङ्काया यातुधान्यः सहस्रशः।
मन्दोदर्या समं तत्र प्ररुदन्त्य उपाद्रवन्॥ २४॥

स्वान्स्वान्बन्धून्परिष्वज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दितान्।
रुरुदुः सुस्वरं दीना घ्नन्त्य आत्मानमात्मना॥ २५॥

हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावण रावण।
कं यायाच्छरणं लङ्का त्वद्विहीना परार्दिता॥ २६॥

न वै वेद महाभाग भवान्कामवशं गतः।
तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशामिमाम्॥ २७॥

कृतैषा विधवा लङ्का वयं च कुलनन्दन।
देहः कृतोऽन्नं गृध्राणामात्मा नरकहेतवे॥ २८॥

॥ श्रीशुक उवाच॥

स्वानां विभीषणश्चक्रे कोसलेन्द्रानुमोदितः।
पितृमेधविधानेन यदुक्तं साम्परायिकम्॥ २९॥

ततो ददर्श भगवानशोकवनिकाश्रमे।
क्षामां स्वविरहव्याधिं शिंशपामूलमाश्रिताम्॥ ३०॥

रामः प्रियतमां भार्यां दीनां वीक्ष्यान्वकम्पत।
आत्मसन्दर्शनाह्लाद विकसन्मुखपङ्कजाम्॥ ३१॥

आरोप्यारुरुहे यानं भ्रातृभ्यां हनुमद्युतः।
विभीषणाय भगवान्दत्त्वा रक्षोगणेशताम्॥ ३२॥

लङ्कामायुश्च कल्पान्तं ययौ चीर्णव्रतः पुरीम्।
अवकीर्यमाणः सुकुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि॥ ३३॥

उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा।
गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाम्बरम्॥ ३४॥

महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलं स्थण्डिलेशयम्।
भरतः प्राप्तमाकर्ण्य पौरामात्यपुरोहितैः॥ ३५॥

पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्यतोऽग्रजम्।
नन्दिग्रामात्स्वशिबिराद्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ३६॥

ब्रह्मघोषेण च मुहुः पठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः।
स्वर्णकक्षपताकाभिर्हैमैश्चित्रध्वजै रथैः॥ ३७॥

सदश्वै रुक्मसन्नाहैर्भटैः पुरटवर्मभिः।
श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैव पदानुगैः॥ ३८॥

पारमेष्ठ्यान्युपादाय पण्यान्युच्चावचानि च।
पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णा प्रक्लिन्नहृदयेक्षणः॥ ३९॥

पादुके न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्बाष्पलोचनः।
तमाश्लिष्य चिरं दोर्भ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्जलैः॥ ४०॥

रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो येऽर्हसत्तमाः।
तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः॥ ४१॥

धुन्वन्त उत्तरासङ्गान्पतिं वीक्ष्य चिरागतम्।
उत्तराः कोसला माल्यैः किरन्तो ननृतुर्मुदा॥ ४२॥

पादुके भरतोऽगृह्णाच्चामरव्यजनोत्तमे।
विभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मरुत्सुतः॥४३॥

धनुर्निषङ्गान्छत्रुघ्नः सीता तीर्थकमण्डलुम्।
अबिभ्रदङ्गदः खड्गं हैमं चर्मर्क्षराण्नृप॥४४॥

पुष्पकस्थो नुतः स्त्रीभिः स्तूयमानश्च वन्दिभिः।
विरेजे भगवान्राजन्ग्रहैश्चन्द्र इवोदितः॥४५॥

भ्रात्राभिनन्दितः सोऽथ सोत्सवां प्राविशत्पुरीम्।
प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः स्वमातरम्॥४६॥

गुरून्वयस्यावरजान्पूजितः प्रत्यपूजयत्।
वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथावत्समुपेयतुः॥४७॥

पुत्रान्स्वमातरस्तास्तु प्राणांस्तन्व इवोत्थिताः।
आरोप्याङ्केऽभिषिञ्चन्त्यो बाष्पौघैर्विजहुः शुचः॥४८॥

जटा निर्मुच्य विधिवत्कुलवृद्धैः समं गुरुः।
अभ्यषिञ्चद्यथैवेन्द्रं चतुःसिन्धुजलादिभिः॥४९॥

एवं कृतशिरःस्नानः सुवासाः स्रग्व्यलङ्कृतः।
स्वलङ्कृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया बभौ॥५०॥

अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादित।
प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विता।
जुगोप पितृवद्रामो मेनिरे पितरं च तम्॥५१॥

त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत्।
रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे॥५२॥

वनानि नद्यो गिरयो वर्षाणि द्वीपसिन्धवः।
सर्वे कामदुघा आसन्प्रजानां भरतर्षभ॥५३॥

नाधिव्याधिजराग्लानि दुःखशोकभयक्लमाः।
मृत्युश्चानिच्छतां नासीद्रामे राजन्यधोक्षजे॥५४॥

एकपत्नीव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः।
स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन्स्वयमाचरत्॥५५॥

प्रेम्णाऽनुवृत्त्या शीलेन प्रश्रयावनता सती।
भिया ह्रिया च भावज्ञा भर्तुः सीताऽहरन्मनः॥५६॥

॥इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे दशमोऽध्यायः॥

॥ एकादशोऽध्यायः — श्रीरामोपाख्यानम् ॥

श्रीमद्-भागवतम्/ नवमः स्कन्धः/ अध्यायः ११/ श्लोकाः १—३६

वक्ता — शुकः श्रोता — परीक्षितः

This chapter summarises how Lord Rāmachandra exemplified supreme dharma through performing extensive yajñas, generous gifts to brāhmanas, deep love for His subjects, and painful renunciation of Sītādevī , ultimately culminating in His departure to Vaikuntham after establishing His sons in the kingdom.

Text: `http://stotrasamhita.net/wiki/Bhagavatam/Skandha_09/Adhyaya_11`

श्रीशुक उवाच

भगवानात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः।
सर्वदेवमयं देवमीजेऽथाचार्यवान्मखैः ॥ १ ॥

होत्रेऽददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्मणे दक्षिणां प्रभुः।
अध्वर्यवे प्रतीचीं वा उत्तरां सामगाय सः ॥ २ ॥

आचार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदन्तरा।
अन्यमान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोऽर्हति निःस्पृहः ॥ ३ ॥

इत्ययं तदलङ्कार वासोभ्यामवशेषितः।
तथा राज्ञ्यपि वैदेही सौमङ्गल्यावशेषिता ॥ ४ ॥

ते तु ब्राह्मणदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतम्।
प्रीताः क्लिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषिरे ॥ ५ ॥

अप्रत्तं नस्त्वया किं नु भगवन्भुवनेश्वर।
यन्नोऽन्तर्हृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ॥ ६ ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुण्ठमेधसे।
उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदण्डार्पिताङ्घ्रये॥ ७॥

कदाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढो रात्र्यामलक्षितः।
चरन्वाचोऽशृणोद्रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित्॥ ८॥

नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेश्मगाम्।
स्त्रैणो हि बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः॥ ९॥

इति लोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः।
पत्या भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम्॥ १०॥

अन्तर्वत्न्यागते काले यमौ सा सुषुवे सुतौ।
कुशो लव इति ख्यातौ तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः॥ ११॥

अङ्गदश्चित्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ।
तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते॥ १२॥

सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य बभूवतुः।
गन्धर्वान्कोटिशो जघ्ने भरतो विजये दिशाम्॥ १३॥

तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदय।
शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षस।
हत्वा मधुवने चक्रे मथुरां नाम वै पुरीम्॥ १४॥ १४॥

मुनौ निक्षिप्य तनयौ सीता भर्त्रा विवासिता।
ध्यायन्ती रामचरणौ विवरं प्रविवेश ह॥ १५॥

तच्छ्रुत्वा भगवान्रामो रुन्धन्नपि धिया शुचः।
स्मरंस्तस्या गुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः॥ १६॥

स्त्रीपुंप्रसङ्ग एतादृक्सर्वत्र त्रासमावहः।
अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहचेतसः॥ १७॥

तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धार्यन्नजुहोत्प्रभुः।
त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखण्डितम्॥ १८॥

स्मरतां हृदि विन्यस्य विद्धं दण्डककण्टकैः।
स्वपादपल्लवं राम आत्मज्योतिरगात्ततः॥ १९॥

नेदं यशो रघुपतेः सुरयाञ्चयात्त
लीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः।
रक्षोवधो जलधिबन्धनमस्त्रपूगैः
किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः॥ २०॥

यस्यामलं नृपसदःसु यशोऽधुनापि
गायन्त्यघघ्नमृषयो दिगिभेन्द्रपट्टम्।
तं नाकपालवसुपालकिरीटजुष्ट
पादाम्बुजं रघुपतिं शरणं प्रपद्ये॥ २१॥

स यैः स्पृष्टोऽभिदृष्टो वा संविष्टोऽनुगतोऽपि वा।
कोसलास्ते ययुः स्थानं यत्र गच्छन्ति योगिनः॥ २२॥

पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन्।
आनृशंस्यपरो राजन्कर्मबन्धैर्विमुच्यते॥ २३॥

॥ श्रीराजोवाच ॥

कथं स भगवान्रामो भ्रात्वा स्वयमात्मनः।
तस्मिन्वा तेऽन्ववर्तन्त प्रजाः पौराश्च ईश्वरे॥ २४॥

॥ श्रीबादरायणिरुवाच ॥

अथादिशद्दिग्विजये भ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः।
आत्मानं दर्शयन्स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः॥ २५॥

आसिक्तमार्गां गन्धोदैः करिणां मदशीकरैः।
स्वामिनं प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव॥ २६॥

प्रासादगोपुरसभा चैत्यदेवगृहादिषु।
विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मण्डिताम्॥ २७॥

पूगैः सवृन्तै रम्भाभिः पट्टिकाभिः सुवाससाम्।
आदर्शैरंशुकैः स्रग्भिः कृतकौतुकतोरणाम्॥ २८॥

तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अर्हणपाणयः।
आशिषो युयुजुर्देव पाहीमां प्रात्तवयोद्धृताम्॥ २९॥

ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः स्त्रियो नराः।
आरुह्य हर्म्याण्यरविन्दलोचनमतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन्॥ ३०॥

अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः।
अनन्ताखिलकोषाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदम्॥ ३१॥

विद्रुमोदुम्बरद्वारैर्वैदूर्यस्तम्भपङ्क्तिभिः।
स्थलैर्मारकतैः स्वच्छैर्भ्राजत्स्फटिकभित्तिभिः॥ ३२॥

चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः।
मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैः कान्तकामोपपत्तिभिः॥ ३३॥

धूपदीपैः सुरभिभिर्मण्डितं पुष्पमण्डनैः।
स्त्रीपुम्भिः सुरसङ्काशैर्जुष्टं भूषणभूषणैः॥ ३४॥

तस्मिन्स भगवान्रामः स्निग्धया प्रिययेष्टया।
रेमे स्वारामधीराणामृषभः सीतया किल॥ ३५॥

बुभुजे च यथाकालं कामान्धर्ममपीडयन्।
वर्षपूगान्बहून्नृणामभिध्याताङ्घ्रिपल्लवः ॥ ३६॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धे श्रीरामोपाख्याने एकादशोऽध्यायः॥

॥ श्रीमन्नारायणीयम् — श्रीरामचरितवर्णनम् ॥

॥ दशकं ३४ ॥

श्रीमन्नारायणीयम्/ चतुस्त्रिंश-दशकं/ / श्लोकाः १—10

वक्ता — शुकः श्रोता — परीक्षितः

This chapter recounts the appearance of Lord Rāmacandra in the lineage of Mahārāja Khatvāṅga and details His divine exploits, including the slaying of Rāvana and His triumphant return to Ayodhyā.

Text: `http://stotrasamhita.net/wiki/Narayaniyam/Dashaka_34`

गीर्वाणैरर्थ्यमानो दशमुखनिधनं कोसलेऽष्वृश्यषृङ्गे
पुत्रीयामिष्टिमिष्ट्वा ददुषि दशरथक्ष्माभृते पायसाग्र्यम्।
तद्भुक्त्या तत्पुरन्ध्रीष्वपि तिसृषु समं जातगर्भासु जातो
रामस्त्वं लक्ष्मणेन स्वयमथ भरतेनापि शत्रुघ्ननाम्ना॥ १ ॥

कोदण्डी कौशिकस्य क्रतुवरमवितुं लक्ष्मणेनानुयातो
यातोऽभूस्तातवाचा मुनिकथितमनुद्वन्द्वशान्ताध्वखेदः।
नृणां त्राणाय बाणैर्मुनिवचनबलात्ताटकां पाटयित्वा
लब्ध्वास्मादस्त्रजालं मुनिवनमगमो देव सिद्धाश्रमाख्यम्॥ २ ॥

मारीचं द्रावयित्वा मखशिरसि शरैरन्यरक्षांसि निघ्नन्
कल्यां कुर्वन्नहल्यां पथि पदरजसा प्राप्य वैदेहगेहम्।
भिन्दानश्चान्द्रचूडं धनुरवनिसुतामिन्दिरामेव लब्ध्वा
राज्यं प्रातिष्ठथास्त्वं त्रिभिरपि च समं भ्रातृवीरैः सदारैः॥ ३ ॥

आरुन्धाने रुषान्धे भृगुकुलतिलके सङ्क्रमय्य स्वतेजो
याते यातोऽस्ययोध्यां सुखमिह निवसन्कान्तया कान्तमूर्ते।
शत्रुघ्नेनैकदाथो गतवति भरते मातुलस्याधिवासम्
तातारब्धोऽभिषेकस्तव किल विहतः केकयाधीशपुत्र्या॥४॥

तातोक्त्या यातुकामो वनमनुजवधूसंयुतश्चापधारः
पौरानारूध्य मार्गे गुहनिलयगतस्त्वं जटाचीरधारी।
नावा सन्तीर्य गङ्गामधिपदवि पुनस्तं भरद्वाजमारा-
न्नत्वा तद्वाक्यहेतोरतिसुखमवसश्चित्रकूटे गिरीन्द्रे॥५॥

श्रुत्वा पुत्रार्तिखिन्नं खलु भरतमुखात् स्वर्गयातं स्वतातम्
तप्तो दत्त्वाम्बु तस्मै निदधिथ भरते पादुकां मेदिनीं च।
अत्रिं नत्वाथ गत्वा वनमतिविपुलां दण्डकां चण्डकायम्
हत्वा दैत्यं विराधं सुगतिमकलयश्चारु भोः शारभङ्गीम्॥६॥

नत्वाऽगस्त्यं समस्ताशरनिकरसपत्राकृतिं तापसेभ्यः
प्रत्यश्रौषीः प्रियैषी तदनु च मुनिना वैष्णवे दिव्यचापे।
ब्रह्मास्त्रे चापि दत्ते पथि पितृसुहृदं दीक्ष्य जटायुम्
मोदाद्गोदातटान्ते परिरमसि पुरा पञ्चवट्यां वधूट्या॥७॥

प्राप्तायाः शूर्पणख्या मदनचलधृतेरर्थनैर्निस्सहात्मा
तां सौमित्रौ विसृज्य प्रबलतमरुषा तेन निर्लुननासाम्।
दृष्ट्वैनां रुष्टचित्तं खरमभिपतितं दुषणं च त्रिमूर्धम्
व्याहिंसीराशरानप्ययुतसमधिकांस्तत्क्षणादक्षतोष्मा ॥८॥

सोदर्याप्रोक्तवार्ताविवशदशमुखादिष्टमारीचमाया-
सारङ्गं सारसाक्ष्या स्पृहितमनुगतः प्रावधीर्बाणघातम्।
तन्मायाक्रन्दनिर्यापितभवदनुजां रावणस्तामहार्षीत्
तेनार्तोऽपि त्वमन्तः किमपि मुदमधास्तद्वधोपायायलाभात्॥९॥

भूयस्तन्वीं विचिन्वन्नहृत दशमुखस्त्वद्वधूं मद्वधेने-
त्युक्त्वा याते जटायौ दिवमथ सुहृदः प्रातनोः प्रेतकार्यम्।
गृह्णानं तं कबन्धं जघनिथ शबरीं प्रेक्ष्य पम्पातटे त्वम्
सम्प्राप्तो वातसूनुं भृशमुदितमनाः पाहि वातालयेश॥ १०॥

॥ इति श्रीमन्नारायणीये श्रीरामचरितवर्णनं नाम चतुस्त्रिंश-दशकं सम्पूर्णम्॥

॥ दशकं ३५ ॥

श्रीमन्नारायणीयम्/ पञ्चत्रिंश-दशकं/ / श्लोकाः १—10

वक्ता — शुकः श्रोता — परीक्षितः

This chapter summarises how Lord Rāmachandra exemplified supreme dharma through performing extensive yajñas, generous gifts to brāhmanas, deep love for His subjects, and painful renunciation of Sītādevī , ultimately culminating in His departure to Vaikuntham after establishing His sons in the kingdom.

Text: `http://stotrasamhita.net/wiki/Narayaniyam/Dashaka_35`

नीतस्सुग्रीवमैत्रीं तदनु दुन्दुभेः कायमुच्चैः
क्षिप्त्वाङ्गुष्ठेन भूयो लुलविथ युगपत्पत्रिणा सप्त सालान्।
हत्वा सुग्रीवघातोद्यतमतुलबलं वालिनं व्याजवृत्त्या
वर्षावेलामनैषीर्विरहतरळितस्त्वं मतङ्गाश्रमान्ते॥ १ ॥

सुग्रीवेणानुजोक्त्या सभयमभियता व्यूहितां वाहिनीं ता-
मृक्षाणां वीक्ष्य दिक्षु द्रुतमथ दयितामार्गणायावनम्राम्।
सन्देशं चान्गुलीयं पवनसुतकरे प्रादिशो मोदशाली
मार्गे मार्गे ममार्गे कपिभिरपि तदी त्वत्प्रिया सप्रयासैः॥ २ ॥

त्वद्वार्ताकर्णनोद्यद्गरुदुरुजवसम्पातिसम्पातिवाक्य-
प्रोत्तीर्णार्णोधिरन्तर्नगरि जनकजां वीक्ष्य दत्त्वाऽङ्गुलीयम्।
प्रक्षुद्योद्यानमक्षक्षपणचणरणः सोढबन्धो दशास्यम्
दृष्ट्वा प्लुष्ट्वा च लङ्कां झटिति स हनुमान्मौलिरत्नं ददौ ते॥ ३ ॥

त्वं सुग्रीवाङ्गदादिप्रबलकपिचमूचक्रविक्रान्तभूमी-
चक्रोऽभिक्रम्य पारेजलधि निशिचरेन्द्रानुजाश्रीयमाणः।
तत्प्रोक्तां शत्रुवार्तां रहसि निशमयन्प्रार्थनापार्थ्यरोष-
प्रास्ताग्नेयास्त्रतेजस्त्रसदुदधिगिरा लब्धवान्मध्यमार्गम्॥४॥

कीशैराशान्तरोपाहृतगिरिनिकरैः सेतुमाधाप्य यातो
यातून्यामर्द्य दंष्ट्रानखशिखरिशिलासालशस्त्रैः स्वसैन्यैः।
व्याकुर्वन्सानुजस्त्वं समरभुवि परं विक्रमं शक्रजेत्रा
वेगान्नागास्त्रबद्धः पतगपतिगरुन्मारुतैर्मोचितोऽभूः॥५॥

सौमित्रिस्त्वत्र शक्तिप्रहृतिगळदसुर्वातजानीतशैल-
घ्राणात्प्रणानुपेतो व्यकृणुत कुसृतिश्लाघिनं मेघनादम्।
मायाक्षोभेषु वैभीषणवचनहृतस्तम्भनः कुम्भकर्णम्
सम्प्राप्तं कम्पितोर्वीतलमखिलचमूभक्षिणं व्यक्षिणोस्त्वम्॥६॥

गृह्णन् जम्भारिसम्प्रेषितरथकवचौ रावणेनाभियुध्यन्
ब्रह्मास्त्रेणास्य भिन्दन् गळततिमबलामग्निशुद्धां प्रगृह्णन्।
देव श्रेणीवरोज्जीवितसमरमृतैरक्षतैर्-क्षसङ्घैर्-
लङ्काभर्त्रा च साकं निजनगरमगाः सप्रियः पुष्पकेण॥७॥

प्रीतो दिव्याभिषेकैरयुतसमधिकान्वत्सरान्पर्यरंसी-
र्मैथिल्यां पापवाचा शिव शिव किल तां गर्भिणीमभ्यहासीः।
शत्रुघ्नेनार्दयित्वा लवणनिशिचरं प्रार्दयः शूद्रपाशम्
तावद्वाल्मीकिगेहे कृतवसतिरुपासूत सीता सुतौ ते॥८॥

वाल्मीकेस्त्वत्सुतोद्गापितमधुरकृतेराज्ञया यज्ञवाटे
सीतां त्वय्याप्तुकामे क्षितिमविशदसौ त्वं च कालार्थितोऽभूः।
हेतोः सौमित्रिघाती स्वयमथ सरयूमग्ननिश्शेषभृत्यैः
साकं नाकं प्रयातो निजपदमगमो देव वैकुण्ठमाद्यम्॥९॥

सोऽयं मर्त्यावतारस्तव खलु नियतं मर्त्यशिक्षार्थमेवम्
विश्लेषार्तिर्निरागस्त्यजनमपि भवेत्कामधर्मातिसक्त्या।
नो चेत्स्वात्मानुभूतेः क्वनु तव मनसो विक्रिया चक्रपाणे
स त्वं सत्त्वैकमूर्ते पवनपुरपते व्याधुनु व्याधितापान्॥ १०॥

॥ इति श्रीमन्नारायणीये श्रीरामचरितवर्णनं नाम पञ्चत्रिंश-दशकं सम्पूर्णम्॥

❀❀❀

॥ रामोपाख्यान-पर्व ॥

॥ अध्यायः २७५ ॥

मार्कण्डेय उवाच

प्राप्तमप्रतिमं दुःखं रामेण भरतर्षभ।
रक्षसा जानकी तस्य हृता भार्या बलीयसा॥ १॥

आश्रमाद्राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना।
मायामास्थाय तरसा हत्वा गृध्रं जटायुषम्॥ २॥

प्रत्याजहार तां रामः सुग्रीवबलमाश्रितः।
बद्ध्वा सेतुं समुद्रस्य दग्ध्वा लङ्कां शितैः शरैः॥ ३॥

युधिष्ठिर उवाच

कस्मिन् रामः कुले जातः किंवीर्यः किम्पराक्रमः।
रावणः कस्य पुत्रो वा किं वैरं तस्य तेन ह॥ ४॥

एतन्मे भगवन्सर्वं सम्यगाख्यातुमर्हसि।
त्वया प्रत्यक्षतो दृष्टं यथासर्वमशेषतः।
श्रोतुमिच्छामि चरितं रामस्याक्लिष्टकर्मणः॥ ५॥

मार्कण्डेय उवाच

अजो नामाभवद्राजा महानिक्ष्वाकुवंशजः।
तस्य पुत्रो दशरथः शश्वत्स्वाध्यायवाञ्छुचिः॥ ६॥

अभवंस्तस्य चत्वारः पुत्रा धर्मार्थकोविदाः।
रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना भरतश्च महाबलः॥ ७॥

रामस्य माता कौसल्या कैकेयी भरतस्य तु।
सुतौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्रायाः परंतपौ॥८॥

विदेहराजो जनकः सीता तस्यात्मजा विमो।
यां चकार स्वयं त्वष्टा रामस्य महिषीं प्रियाम्॥९॥

एतद्रामस्य ते जन्म सीतायाश्च प्रकीर्तितम्।
रावणस्यापि ते जन्म व्याख्यास्यामि रजनेश्वर॥१०॥

पितामहो रावणस्य साक्षाद्देवः प्रजापतिः।
स्वयंभूः सर्वलोकानां प्रभुः स्रष्टा महातपाः॥११॥

पुलस्त्यो नाम तस्यासीन्मानसो दयितः सुतः।
तस्य वैश्रवणो नाम गवि पुत्रोऽभवत्प्रभुः॥१२॥

पितरं स समुत्सृज्य पितामहमुपस्थितः।
तस्य कोपात्पिता राजन्ससर्जात्मानमात्मना॥१३॥

स जज्ञे विश्रवा नाम तस्यात्मार्धेन वै द्विजः।
प्रतीकाराय सक्रोधस्ततो वैश्रवणस्य वै॥१४॥

पितामहस्तुप्रीतात्मा ददौ वैश्रवणस् ह।
अमरत्वं धनेशत्वं लोकपालत्वमेव च॥१५॥

ईशानन तथा सख्यं पुत्रं च नलकूवरम्।
राजधानीनिवेसं च लङ्कांरक्षोगणान्विताम्॥१६॥

विमानं पुष्पकं नाम कामगं च ददौ प्रभुः।
यक्षाणामाधिपत्यंच राजराजत्वमेव च॥१७॥

॥ अध्यायः २७६ ॥

मार्कण्डेय उवाच

पुलस्त्यस्तु यः क्रोधादर्धदेहोऽभवन्मुनिः।
विश्रवानाम सक्रोधं पितरं राक्षसेश्वरः॥ १॥

बुबुधे तं तु सक्रोधं पितरं राक्षसेश्वरः।
कुबेरस्तत्प्रसादार्थं यतते स्म सदा नृप॥ २॥

स राजराजो लङ्कायां न्यवसन्नरवाहनः।
राक्षसीः प्रददौ तिस्रः पितुर्वै परिचारिकाः॥ ३॥

ताः सदा तं महात्मानं संतोषयितुमुद्यताः।
ऋषिं भरतशार्दूल नृत्यगीतविशारदाः॥ ४॥

पुष्पोत्कटा च राका च मालिनी च विशांपते।
अन्योन्यस्पर्धयाराजञ्श्रेयस्कामाः सुमध्यमाः॥ ५॥

स तासां भगवांस्तुष्टो महात्मा प्रददौ वरान्।
लोकपालोपमान्पुत्रानकैकस्या यथेप्सितान्॥ ६॥

पुष्पोत्कटायां जज्ञाते द्वौ पुत्रौ राक्षसेश्वरौ।
कुम्भकर्णदशग्रीवौ बलेनाप्रतिमौ भुवि॥ ७॥

मालिन जनयामास पुत्रमेकं विभीषणम्।
राकार्या मिथुनं जज्ञे खरः शूर्पणखा तथा॥ ८॥

विभीषणस्तु रूपेण सर्वेभ्योऽभ्यधिकोऽभवत्।
स बभूव महाभागो धर्मगोप्ता क्रियारतिः॥ ९॥

दशग्रीवस्तु सर्वेषां श्रेष्ठो राक्षसपुङ्गवः।
महोत्साहो महावीर्यो महासत्वपराक्रमः॥ १०॥

कुम्भकर्णओ बलेनासीत्सर्वेभ्योऽभ्यधिको युधि।
मायावी रणशौण्डश्चरौद्रश्च रजनीचरः॥ ११॥

खरो धनुषि विक्रान्तो ब्रह्मद्विट् पिशिताशनः।
सिद्धविघ्नकरी चापि रौद्री शूर्पणखा तदा॥ १२॥

सर्वे वेदविदः शूराः सर्वेसुचरितव्रताः।
ऊषुः पित्रा सह रता गन्धमादनपर्वते॥ १३॥

ततो वैश्रवणं तत्र ददृशुर्नरवाहनम्।
पित्रा सार्धं समासीनमृद्ध्या परमया युतम्॥ १४॥

जातामर्षास्ततस्ते तु तपसे धृतनिश्चयाः।
ब्रह्माणं तोषयामासुर्घोरेण तपसा तदा॥ १५॥

अतिष्ठदेकपादेन सहस्रं परिवत्सरान्।
वायुभक्षो दशग्रीवः पञ्चाग्निः सुसमाहितः॥ १६॥

अधःशायी कुम्भकर्णो यताहारो यतव्रतः।
विभीषणः शीर्णपर्णमेकमभ्यवहारयन्॥ १७॥

उपवासरतिर्धीमान्सदा जप्यपरायणः।
तमेव कालमातिष्ठत्तीव्रं तप उदारधीः॥ १८॥

स्वरः शूर्पणखा चैव तेषां वै तप्यतां तपः।
परिचर्यां च रक्षां च चक्रतुर्हृष्टमानसौ॥ १९॥

पूर्णे वर्षसहस्रेतु शिरश्छित्त्वा दशाननः।
जुहोत्यग्नौ दुराधर्षस्तेनातुष्यज्जगत्प्रभुः॥ २०॥

ततो ब्रह्मा स्वयं गत्वा तपसस्तान्न्यवारयत्।
प्रलोभ्यवरदानेन सर्वानेवपृथक्पृथक् ॥ ब्राह्मोवाच।
॥ २१ ॥

प्रीतोऽस्मि वो निवर्तध्वं वरान्वृणुत पुत्रकाः।
यद्यदिष्टमृते त्वेकममरत्वं तथाऽस्तु तत्॥ २२॥

यद्यदग्नौ हुतं सर्वं शिरस्ते महदीप्सया।
तथैव तानि ते देहे भविष्यन्ति यथेप्सया॥ २३॥

वैरूप्यं च न ते देहे कामरूपधरस्तथा।
भविष्यसि रणेऽरीणां विजेता न च संशयः॥ २४॥

रावण उवाच

गन्धर्वदेवासुरतो यक्षराक्षसतस्तथा।
सर्पकिंनरभूतेभ्यो न मे भूयात्पराभवः ॥ ब्रह्मोवाच।
॥ २५ ॥

य एते कीर्तिताः सर्वे न तेभ्योस्ति भयं रतव।
ऋते मनुष्याद्भद्रं ते तथा तद्विहितं मया॥ २६॥

मार्कण्डेय उवाच

एवमुक्तो दशग्रीवस्तुष्टः समभवत्तदा।
अवमेने हि दुर्बुद्धिर्मनुष्यान्पुरुषादकः॥ २७॥

कुम्भकर्णमथोवाच तथैव प्रपितामहः।
वरं वृणीष्व भद्रं ते प्रीतोस्मीति पुनःपुनः।
स वव्रे महतीं निद्रां तमसा ग्रस्तचेतनः॥ २८॥

तथाभविष्यतीत्युक्त्वा विभीषणमुवाच ह।
वरं वृणीष्व पुत्र त्वं प्रीतोऽस्मीति पुनःपुनः॥२९॥

विभीषण उवाच

परमापद्गतस्यापि नाधर्मे मे मतिर्भवेत्।
अशिक्षितं च भगवन्ब्रह्मास्त्रं प्रतिभातु मे ॥ब्रह्मोवाच।
॥३०॥

यस्माद्राक्षसयोनौ ते जातस्यामित्रकर्शन।
नाधर्मे धीयते बुद्धिरमरत्वं ददानि ते॥३१॥

मार्कण्डेय उवाच

राक्षसस्तु वरंलब्ध्वा दशग्रीवो विशांपते।
लङ्कायाश्च्यावयामास युधि जित्वा धनेश्वरम्॥३२॥

हित्वास भगवाँल्लङ्कामाविशद्गन्धमादनम्।
गन्धर्वयक्षानुगतो रक्षःकिंपुरुषैः सह॥३३॥

विमानं पुष्पकं तस्य जहाराक्रम्य रावणः।
शशाप तं वैश्रवणो न त्वामेतद्वहिष्यति॥३४॥

यस्तु त्वां समरे हन्ता तमेवैतद्वहिष्यति।
अवमत्य गुरुं मां च क्षिप्रं त्वंनभविष्यसि॥३५॥

विभीषणस्तु धर्मात्मा सतां मार्गमनुस्मरन्।
अन्वगच्छन्महाराज श्रिया परमया युतः॥३६॥

तस्मै स भगवांस्तुष्टो भ्राता भ्रात्रे धनेश्वरः।
सैनापत्यं ददौ धीमान्यक्षराक्षससेनयोः॥३७॥

राक्षसाः पुरुषादाश्च पिशाचाश्च महाबलाः।
सर्वे समेत्य राजानमभ्यषिञ्चन्दशाननम्॥३८॥

दशग्रीवश्चदैत्यानां दानवानां बलोत्कटः।
आक्रम्य रत्नान्यहरत्कामरूपी विहंगम॥३९॥

रावयामास लोकान्यत्तस्माद्रावण उच्यते।
दशग्रीवः कामबलो देवानां भयमादधत्॥४०॥

॥अध्यायः २७७॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

ततो ब्रह्मर्षयः सर्वे सिद्धा देवर्षयस्तथा।
हव्यवाहं पुरस्कृत्य ब्रह्माणं शरणं गताः ॥अग्निरुवाच।
॥२॥

योसौ विश्रवसः पुत्रो दशग्रीवो महाबलः।
अवध्यो वरदानेन कृतो भगवता पुरा॥३॥

स बाधते प्रजाः सर्वा विप्रकारैर्महाबलः।
ततो नस्त्रातु भगवान्नान्यस्त्राता हि विद्यते ॥ब्रह्मोवाच।
॥४॥

न स देवासुरैः शक्यो युद्धे जेतुं विभावसो।
विहितं तत्रयत्कार्यमभितस्तस्य निग्रहः॥५॥

तदर्थमवतीर्णोऽसौ मन्नियोगाच्चतुर्भुजः।
विष्णुः प्रहरतां श्रेष्ठः स तत्कर्म करिष्यति॥६॥

मार्कण्डेय उवाच

पितामहस्ततस्तेषां संनिधौ शक्रमब्रवीत्।
सर्वैर्देवगणैः सार्धं संभव त्वं महीतले॥७॥

विष्णोः सहायानृक्षीषु वानरीषु च सर्वशः।
जनयध्वं सुतान्वीरान्कामरूपबलान्वितान्॥८॥

ते यथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम्।
ससृजुर्देवगन्धर्वाः पुत्रान्वानररूपिणः॥९॥

ततो भागानुभागेन देवगन्धर्वदानवाः।
अवतर्तुं महीं सर्वे मन्त्रयामासुरञ्जसा॥१०॥

अवतेरुर्महीं स्वर्गादंशैश्च सहिताः सुराः।
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धाश्च सह किन्नरैः।
चारणाश्चासृजन्घोरान्वानरान्वनचारिणः ॥११॥

यस्य देवस्य यद्रूपं वेषस्तेजश्च यद्विधम्।
अजायन्त समास्तेन तस्य तस्य सुतास्तदा॥१२॥

तेषां समक्षं गन्धर्वी दुन्दुभीं नाम नामतः।
शशास वरदो देवो गच्छ कार्यार्थसिद्धये॥१३॥

पितामहवचः श्रुत्वा गन्धर्वी दुन्दुभी ततः।
मन्थरा मानुषे लोके कुब्जा समभवत्तदा॥१४॥

शक्रप्रभृतयश्चैव सर्वे ते सुरसत्तमाः।
वानरर्क्षवरस्त्रीषु जनयामासुरात्मजान्॥१५॥

तेऽन्ववर्तन्पितॄन्सर्वे यशसा च बलेन च।
भेत्तारो गिरिशृङ्गाणां सालतालशिलायुधाः॥१६॥

वज्चसंहननाः सर्वेसर्वेऽमोघवलास्तथा।
कामवीर्यबलाश्चैवसर्वे बुद्धिविशारदाः॥ १७॥

नागायुतसमप्राणा वायुवेगसमा जवे।
यथेच्छविनिपाताश्च केचिदत्र वनौकसः॥ १८॥

एवं विधाय तत्सर्वं भगवाँल्लोकभावनः।
मन्थरां बोधयामास यद्यत्कार्यं त्वया तथा॥ १९॥

सा तद्वच समाज्ञाय तथा चक्रे मनोजवा।
इतश्चेतश्च गच्छन्ती वैरसंधुक्षणे रता॥ २०॥

॥ अध्यायः २७८॥

युधिष्ठिर उवाच।
॥ १॥

उक्तं भगवता जन्म रामादीनां पृथक्पृथक्।
प्रस्थानकारणं ब्रह्मञ्श्रोतुमिच्छामि कथ्यताम्॥ २॥

कथं दाशरथी वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
प्रस्तापितौ वने ब्रह्मन्मैथिली च यशस्विनी॥ ३॥

मार्कण्डेय उवाच

जातपुत्रो दशरथः प्रीतिमानभवन्नृप।
क्रियारतिर्धर्मरतः सततं वृद्धसेविता॥ ४॥

क्रमेण चास्य ते पुत्रा व्यवर्धन्त महौजसः।
वेदेषु सरहस्येषु धनुर्वेदेषु पारगाः॥ ५॥

चरितब्रह्मचर्यास्ते कृतदाराश्च पार्तिव।
दृष्ट्वा रामं दशरथः प्रीतिमानभवत्सुखी॥ ६॥

ज्येष्ठो रामोऽभवत्तेषां रमयामास हि प्रजाः।
मनोहरतया धीमान्पितुर्हृदयनन्दनः॥७॥

ततः स राजा मतिमान्मत्वाऽऽत्मानं वयोधिकम्।
मन्त्रयामास सचिवैर्मन्त्रज्ञैश्च पुरोहितैः॥८॥

अभिषेकाय रामस्य यावैराज्येन भारत।
प्राप्तकालं च ते सर्वे मेनिरे मन्त्रिसत्तमाः॥९॥

लोहिताक्षं महाबाहुं मत्तमातङ्गगामिनम्।
कम्बुग्रीवं महोरस्कं नीलकुञ्चितमूर्धजम्॥१०॥

दीप्यमानं श्रिया वीरं शक्रादनवरं बले।
पारगं सर्वधर्माणां बृहस्पतिसमं मतौ॥११॥

सर्वानुरक्तप्रकृतिं सर्वविद्याविशारदम्।
जितेन्द्रियममित्राणामपि दृष्टिमनोहरम्॥१२॥

नियन्तारमसाधूनां गोप्तारं धर्मचारिणाम्।
धृतिमन्तमनाधृष्यं जेतारमपराजितम्॥१३॥

पुत्रं राजा दशरथः कौसल्यानन्दवर्धनम्।
संदृश्यपरमां प्रीतिमगच्छत्कुलनन्दनम्॥१४॥

चिन्तयंश्च महातेजा गुणान्रामस्य वीर्यवान्।
अभ्यभाषत भद्रं ते प्रीयमाणः पुरोहितम्॥१५॥

अद् पुष्यो निशि ब्रह्मन्पुण्यं योगमुपैष्यति।
संभाराः संभ्रियन्तां मे रामश्चोपनिमन्त्र्यताम्॥१६॥

श्व एवपुष्यो भविता यत्ररामः सुतो मया।
यौवराज्येऽभिषेक्तव्यः पौरेषु सहमन्त्रिभिः॥१७॥

इति तद्राजवचनं प्रतिश्रुत्याथ मन्थरा।
कैकेयीमभिगम्येदं काले वचनमब्रवीत्॥ १८॥

अद्य कैकेयि दौर्भाग्यं राज्ञा ते ख्यापितं महत्।
आशीविषस्त्वां संक्रुद्धश्छन्नो दशति दुर्भगे॥ १९॥

सुभगा खलु कौसल्या यस्याः पुत्रोऽभिषेक्ष्यते।
कुतो हि तव सौभाग्यं यस्याः पुत्रो न राज्यभाक्॥ २०॥

सा तद्वचनमाज्ञाय सर्वाभरणभूषिता।
वेदी विलग्नमध्येन बिभ्रती रूपमुत्तमम्॥ २१॥

ववित्ते पतिमासाद्य हसन्तीव शुचिस्मिता।
राजानं तर्जयन्तीव मधुरं वाक्यमब्रवीत्॥ २२॥

सत्यप्रतिज्ञ यन्मे त्वं काममेकं विसृष्टवान्
उपाकुरुष्व तद्राजंस्तस्मान्मुञ्चस्व संकटात्।
तदद्य कुरु सत्यं मे वरं वरद भूपते' ॥ राजोवाच
॥ २३॥

वरं ददानि ते हन्त तद्गृहाण यदिच्छसि।
अवध्यो वध्यतां कोद्य वध्यः कोऽद्य विमुच्यतां॥ २४॥

धनं ददानि कस्याद् ह्रियतां कस्यरवापुनः।
ब्राह्मणस्वादिहान्यत्रयत्किंचिद्वित्तमस्ति मे॥ २५॥

पृथिव्यां राजराजोस्मि चातुर्वर्ण्यस् रिता।
यस्तेऽभिलपितः कामो ब्रूहि कल्याणि माचिरं॥ २६॥

सातद्वचनमाज्ञाय परिगृह्य नराधिपम्।
आत्मनो बलमाज्ञाय तत एनमुवाच ह॥ २७॥

आभिषेचनिकं यत्ते रामार्थमुपकल्पितम्।
भरतस्तदवाप्नोतु वनं गच्छतु राघवः॥२८॥

नव पञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः।
चीराजिनजटाधारी रामो भवतु तापसः॥२९॥

स तं राजा वरं श्रुत्वा विप्रियं दारुणोदयम्।
दुःखार्तो भरतश्रेष्ठ न किंचिद्व्याजहार ह॥३०॥

ततस्तथोक्तं पितरं रामो विज्ञाय वीर्यवान्।
वनं प्रतस्थे धर्मात्मा राजा सत्यो भवत्विति॥३१॥

तमन्वगच्छल्लक्ष्मीवान्धनुष्माँल्लक्ष्मणस्तदा।
सीता च भार्या भद्रं ते वैदेही जनकात्मजा॥३२॥

ततो वनं गतेरामे राजा दशरथस्तदा।
समयुज्यत देहस्य कालपर्यायधर्मणा॥३३॥

रामं तु गतमाज्ञाय राजानं च तथागतम्।
अनार्या भरतं देवी कैकेयी वाक्यमब्रवीत्॥३४॥

गतोदशरथः स्वर्गं वनस्थौ रामलक्ष्मणौ।
गृहाण राज्यंविपुलं क्षेमं निहतकण्टकम्॥३५॥

तामुवाच स धर्मात्मा नृशंसं बत ते कृतम्।
पतिं हत्वाकुलं चेदमुत्साद्य धनलुब्धया॥३६॥

अयशः पातयित्वा मे मूर्ध्नि त्वं कुलपांसने।
सकामा भव मे मातरित्युक्त्वा प्ररुरोद ह॥३७॥

स चारित्रं विशोध्याथ सर्वप्रकृतिसन्निधौ।
अन्वयाद्भ्रातरं रामं विनिवर्तनलालसः॥३८॥

कौसल्यां च सुमित्रां च कैकेयीं च सुदुःखितः।
अग्रे प्रस्थाप्य यानैः स शत्रुघ्नसहितो ययौ॥ ३९॥

वसिष्ठवामदेवाभ्यां विप्रैश्चान्यैः सहस्रशः।
पौरजानपदैः सार्धं रामानयनकाङ्क्षया॥ ४०॥

ददर्श चित्रकूटस्थं स रामं सहलक्ष्मणम्।
तापसानामलंकारं धारयन्तं धनुर्धरम्॥ ४१॥

उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वाप्रणिपत्य रघूत्तमम्।
शशंस मरणं राज्ञः सोऽनाथांश्चापि कोसलान्॥ ४२॥

नाथ त्वं प्रतिपद्यस्व स्वराज्यमिति चोक्तवान्

स तस्य वचनं श्रुत्वा रामः परमदुःखितः।
चकार देवकल्पस्य पितुः स्नात्वोदकक्रियाम्॥ ४३॥

अब्रवीत्स तदारामो भ्रातरं भ्रातृवत्सलम्।
पादुके मे भविष्येते राज्यगोप्त्र्यौ परंतप।
एवमस्त्विति तं प्राह भरतः प्रणतस्तदा॥ ४४॥

विसर्जितः स रामेण पितुर्वचनकारिणा।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं पुरस्कृत्यास्य पादुके॥ ४५॥

रामस्तु पुनराशङ्क्य पौरजानपदागमम्।
प्रविवेश महारण्यं शरभङ्गाश्रमं प्रति॥ ४६॥

सत्कृत्य शरभङ्गं स दण्डकारण्यमाश्रितः।
नदीं गोदावरीं रम्यामाश्रित्य न्यवसत्तदा॥ ४७॥

वसतस्तस्य रामस्य ततः शूर्पणखाकृतम्।
खरेणासीन्महद्वैरं जनस्थाननिवासिना॥ ४८॥

रक्षार्थं तापसानां तु राघवो धर्मवत्सलः।
चतुर्दशसहस्राणि जघान भुवि राक्षसान्॥४९॥

दूषणं च स्वरं चैवनिहत्य सुमहाबलौ।
चक्रे क्षेमं पुनर्धीमान्धर्मारण्यं स राघवः॥५०॥

हतेषु तेषु रक्षःसु ततः शूर्पणखा पुनः।
ययौ निकृत्तनासोष्ठी लङ्कां भ्रातुर्निवेशनम्॥५१॥

ततो रावणमभ्येत्य राक्षसी दुःखमूर्च्छिता।
पपात पादयोर्भ्रातुः संशुष्करुधिराननना॥५२॥

तां तथा विकृतां दृष्ट्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः।
उत्पपातासनात्क्रुद्धो दन्तैर्दन्तानुपस्पृशन्॥५३॥

स्वानमात्यान्विसृज्याथ विविक्ते तामुवाच सः।
केनास्येवं कृता भद्रे मामचिन्त्यावमत्य च॥५४॥

कः शूलं तीक्ष्णमासाद्य सर्वगात्रेषु सेवते।
कः शिरस्यग्निमाधाय विश्वस्तः स्वपते सुखम्॥५५॥

आशीविषं घोरतरं पादेन स्पृशतीह कः।
सिंहं केसरिणं मत्तः स्पृष्ट्वा दंष्ट्रासु तिष्ठति॥५६॥

इत्येवं ब्रुवतस्तस्य नेत्रेभ्यस्तेजसोऽर्चिषः।
निश्चेरुर्दह्यतो रात्रौ वृक्षस्येव स्वरन्ध्रतः॥५७॥

तस्य तत्सर्वमाचख्यौ भगिनी रामविक्रमम्।
खरदूषणसंयुक्तं राक्षसानां पराभवम्॥५८॥

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः कालचोदितः।
रामस्य वधमाकाङ्क्षन्मारीचं मनसागमत्॥५९॥

स निश्चित्यततः कृत्यं सागरं लवणाकरम्।
ऊर्ध्वमाचक्रमे राजा विधाय नगरे विधिम्॥ ६०॥

त्रिकूटं समतिक्रम्य कालपर्वतमेव च।
ददर्श मकरावासं गम्भीरोदं महोदधिम्॥ ६१॥

तमतीत्याथ गोकर्णमभ्यगच्छद्दशाननः।
दयितं स्तानमव्यग्रं शूलपाणेर्महात्मनः॥ ६२॥

तत्राभ्यगच्छन्मारीचं पूर्वामात्यं दशाननः।
पुरा रामभयादेव तापसं प्रियजीवितम्॥ ६३॥

॥ अध्यायः २७९ ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥ १॥

मारीचस्त्वथ संभ्रान्तो दृष्ट्वा रावणमागतम्।
पूजयामास सत्कारैः फलमूलादिभिस्ततः॥ २॥

विश्रान्तं चैनमासीनमन्वासीनः स राक्षसः।
उवाच प्रश्रितं वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम्॥ ३॥

न ते प्रकृतिमान्वर्णः कच्चित्क्षेमं पुरे तव।
कच्चित्प्रकृतयः सर्वा भजन्ते त्वां यथा पुरा॥ ४॥

किमिहागमने चापि कार्यं ते राक्षसेश्वर।
कृतमित्येव तद्विद्धि यद्यपि स्यात्सुदुष्करम्॥ ५॥

शशंस रावणस्तस्मै तत्सर्वं रामचेष्टितम्।
समासेनैव कार्याणि क्रोधामर्षसमन्वितः॥ ६॥

मारीचस्त्वब्रवीच्छ्रुत्वा समासेनैव रावणम्।
अलं ते राममासाद्य वीर्यज्ञो ह्यस्मि तस्य वै॥ ७॥

बाणवेगं हि कस्तस्य शक्तः सोढुं महात्मनः।
प्रव्रज्यायां हि मे हेतुः स एव पुरुषर्षभः।
विनाशमुखमेतत्ते केनाख्यातं दुरात्मना॥ ८॥

तमुवाचाथ सक्रोधो रावणः परिभर्त्सयन्।
अकुर्वतोऽस्मद्वचनं स्यान्मृत्युरपि ते ध्रुवम्॥ ९॥

मरीचश्चिन्तयामास विशिष्टान्मरणं वरम्।
अवश्यं मरणे प्राप्ते करिष्याम्यस्य यन्मतम्॥ १०॥

ततस्तं प्रत्युवाचाथ मारीचो रक्षसांवरम्।
किं ते साह्यां मया कार्यं करिष्याम्यवशोपि तत्॥ ११॥

तमब्रवीद्दशग्रीवो गच्छ सीतां प्रलोभय।
रत्नशृङ्गो मृगो भूत्वा रत्नचित्रतनूरुहः॥ १२॥

ध्रुवं सीता समालक्ष्यत्वां रामं चोदयिष्यति।
अपक्रान्ते च काकुत्स्थे सीता वश्या भविष्यति॥ १३॥

तामादायापनेष्यामि ततः स नभविष्यति।
भार्यावियोगाद्दुर्बुद्धिरेतत्साह्यं कुरुष्व मे॥ १४॥

इत्येवमुक्तोमारीचः कृत्वोदकमथात्मनः।
रावणं पुरतो यान्तमन्वगच्छत्सुदुःखितः॥ १५॥

ततस्तस्याश्रमं गत्वारामस्याक्लिष्टकर्मणः।
चक्रतुस्तद्यथा सर्वमुभौ यत्पूर्वमन्त्रितम्॥ १६॥

रावणस्तु यतिर्भूत्वा मुण्डः कुण्डीत्रिदण्डधृत्।
मृगश्चभूत्वामारीचस्तं देशमुपजग्मतुः॥ १७॥

दर्शयामास मारीचो वैदेहीं मृगरूपधृत्।
चोदयामास तस्यार्थे सा रामं विधिचोदिता॥ १८॥

रामस्तस्याः प्रियं कुर्वन्धनुरादाय सत्वरः।
रक्षार्थे लक्ष्मणं न्यस्य प्रययौ मृगलिप्सया॥ १९॥

स धन्वी बद्धतूणीरः खड्गगोधाङ्गुलित्रवान्।
अन्वधावन्मृगं रामो रुद्रस्तारामृगं यथा॥ २०॥

सोऽन्तर्हितः पुनस्तस्य दर्शनं राक्षसो व्रजन्।
चकर्ष महदध्वानं रामस्तं वुबुधे ततः॥ २१॥

निशाचरं विदित्वा तं राघवः प्रतिभानवान्।
अमोघं शरमादाय जघान मृगरूपिणम्॥ २२॥

स रामवाणाभिहतः कृत्वा रामस्वरं तदा।
हा सीते लक्ष्मणेत्येवं चुक्रोशार्तस्वरेण ह॥ २३॥

शुश्राव तस्य वैदेही ततस्तां करुणां गिरम्।
साप्रापतत्ततः सीता तामुवाचाथ लक्ष्मणः॥ २४॥

अलं ते शङ्कया भीरु को रामं प्रहरिष्यति।
मुहूर्ताद्द्रक्ष्यसे रामं भर्तारं त्वं शुचिस्मितम्॥ २५॥

इत्युक्ता सा प्ररुदती पर्यशङ्कत लक्ष्मणम्।
हता वै स्त्रीस्वभावेन शुद्धचारित्रभूषणा॥ २६॥

सा तं परुषमारब्धा वक्तुं साध्वी पतिव्रता।
नैष कामो भवेन्मूढ यं त्वं प्रार्थयसे हृदा॥ २७॥

अप्यहंशस्त्रमादाय हन्यामात्मानमात्मना।
पतेयं गिरिशृङ्गाद्वा विशेयं वा हुताशनम्॥२८॥

रामं भर्तारमुत्सुज्यन त्वहं त्वां कथञ्चन।
निहीनमुपतिष्ठेयं शार्दूली क्रोष्टुकं यथा॥२९॥

एतादृशं वचः श्रुत्वा लक्ष्मणः प्रियराघव।
पिधायकर्णौ सद्वृत्तः प्रस्थितो येन राघवः॥३०॥

स रामस्य पदंगृह्य प्रससार धनुर्धरः।
अवीक्षमाणो विम्बोष्ठीं प्रययौ लक्ष्मणस्तदा॥३१॥

एतस्मिन्नन्तरे रक्षो रावणः प्रत्यदृश्यत।
अभव्यो भव्यरूपेण भस्मच्छन्न इवानलः॥३२॥

यतिवेपप्रतिच्छन्नो जिहीर्षुस्तामनिन्दिताम्।
उपागच्छत्स वैदेहीं रावणः पापनिश्चयः॥३३॥

सा तमालक्ष्यसंप्राप्तं धर्मज्ञा जनकात्मजा।
निमन्त्रयामास तदा फलमूलाशनादिभिः॥३४॥

अवमत्यततः सर्वं स्वं रूपं प्रत्यपद्यत।
सान्त्वयामास वैदेहीं कामी राक्षसपुङ्गवः॥३५॥

सीते राक्षसराजोऽहंरावणो नाम विश्रुतः।
मम लङ्कापुरी नाम्ना रम्या पारे महोदधेः॥३६॥

तत्र त्वं नरनारीषु शोभिष्यसि मया सह।
भार्या मे भव सुश्रोणि तापसं त्यज राघवम्॥३७॥

एवमादीनि वाक्यानि श्रुत्वा तस्याथ जानकी।
पिधाय कर्णौ सुश्रोणी मैवमित्यब्रवीद्वचः॥३८॥

प्रपतेद्यौः सनक्षत्रा पृथिवी शकलीभवेत्।
शुष्येत्तोयनिधौ तोयं चन्द्रः शीतांशुतां त्यजेत्॥ ३९॥

उष्णांशुत्वमथो जह्यादादित्यो वह्निरुष्णताम्।
त्यक्त्वाशैत्यं भजेन्नाहं त्यजेयंरघुनन्दनम्॥ ४०॥

कथं हि भिन्नकरटं पद्मिनं वनगोचरम्।
उपस्थाय महानागं करेणुः सूकरं स्पृशेत्॥ ४१॥

कथं हि पीत्वा माध्वीकं पीत्वा च मधुमाधवीम्।
लोभं सौवीरके कुर्यान्नारी काचिदिति स्मरेः॥ ४२॥

इति सा तं समाभाष्य प्रविवेशाश्रमं ततः।
क्रोधात्प्रस्फुरमाणौष्ठी विधुन्वाना करौ मुहुः॥ ४३॥

तामधिद्रुत्य सुश्रोणीं रावणः प्रत्यषेधयत्

भर्त्सयित्वातु रूक्षेण स्वरेण गतचेतनाम्।
मूर्धजेषु निजग्राह ऊर्ध्वमाचक्रमे ततः॥ ४४॥

तां ददर्श ततो गृध्रो जटायुर्गिरिगोचरः।
रुदतीं रामरामेति ह्रियमाणां तपस्विनीम्॥ ४५॥

॥ अध्यायः २८० ॥

गार्कण्डेय उवाच।
॥ १॥

सखा दशरथस्यासीज्जटायुररुणात्मजः।
गृध्रराजो महावीरः संपातिर्यस् सोदरः॥ २॥

स ददर्श तदा सीतां रावणाङ्कगतां स्नुषाम्।
सक्रोधोऽभ्यद्रवत्पक्षी रावणं राक्षसेश्वरम्॥ ३॥

अथैनमब्रवीद्गृध्रो मुञ्चमुञ्चेति मैथिलीम्।
ध्रियमाणे मयि कथं हरिष्यसि निशाचर॥ ४॥

न हिमे मोक्ष्यसे जीवन्यदि नोत्सृजसे वधूम्।
उक्त्वैवं राक्षसेन्द्रं तं चकर्त नखरैर्भृशम्॥ ५॥

पक्षतुण्डप्रहारैश्च शतशो जर्जरीकृतम्।
चक्षार रुधिरं भूरि गिरिः प्रस्रवणैरिव॥ ६॥

स वध्यमानो गृध्रेण रामप्रियहितैषिणा।
खड्गमादाय चिच्छेद भुजौ तस् पतत्रिणः॥ ७॥

निहत्य गृध्रराजं सभिन्नाभ्रशिखरोपमम्।
ऊर्ध्वमाचक्रमे सीतां गृहीत्वाऽङ्केन राक्षसः॥ ८॥

यत्रयत्रतु वैदेही पश्यत्याश्रममण्डलम्।
सरोवा सरितो वाऽपि तत्र मुञ्चति भूषणम्॥ ९॥

सा ददर्श गिरिप्रस्थे पञ्च वानरपुङ्गवान्।
तत्र वासो महद्दिव्यमुत्ससर्ज मनस्विनी॥ १०॥

तत्तेषां वानरेन्द्राणां पपात पवनोद्धतम्।
मध्ये सुपीतं पञ्चानां विद्युन्मेघान्तरे यथा॥ ११॥

अचिरेणातिचक्राम खेचरः खे चरन्निव।
ददर्शाथ पुरीं रम्यां बहुद्वारां मनोरमाम्॥ १२॥

प्राकारवप्रसंबाधां निर्मितां विश्वकर्मणा।
प्रविवेशपुरीं लङ्कां ससीतो राक्षसेश्वरः॥ १३॥

एवं हृतायां वैदेह्यां रामो हत्वा महामृगम्।
निवृत्तो ददृशे दूराद्भ्रातरं लक्ष्मणं तदा॥ १४॥

कथमुत्सृज्य वैदेहीं वने राक्षससेविते।
इति तं भ्रातरं दृष्ट्वा प्राप्तोऽसीति व्यगर्हयत्॥ १५॥

मृगरूपधरेणाथ रक्षसासोपकर्षणम्।
भ्रातुरागमनं चैवचिन्तयन्पर्यतप्यत॥ १६॥

गर्हयन्नेव रामस्तु त्वरितस्तं समासदत्।
अपि जीवति वैदेहीमिति पश्यामि लक्ष्मण॥ १७॥

तस् तत्सर्वमाचख्यौ सीताया लक्ष्मणो वचः।
यदुक्तवत्यसदृशं वैदेही पश्चिमं वचः॥ १८॥

दह्यमानेन तु हृदा रामोऽभ्यपतदाश्रमम्।
स ददर्श रतदा गृध्रं निहतं पर्वतोपमम्॥ १९॥

राक्षसं शङ्कमानस्तं विकृष्य बलवद्धनुः।
अभ्यधावत काकुत्स्थस्ततस्तं सहलक्ष्मणः॥ २०॥

स तावुवाच तेजस्वी सहितौ रामलक्ष्मणौ।
गृध्रराजेस्मि भद्रंवां सखा दशरथस् वै॥ २१॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संगृह्य धनुषी शुभे।
कोयं पितरमस्माकं नाम्नाऽऽहेत्यूचतुश्च तौ॥ २२॥

ततो ददृशतुस्तौ तं छिननपक्षद्वयं खगम्।
तयोः शशंस गृध्रस्तु सीतार्थे रावणाद्वधम्॥ २३॥

अपृच्छद्राघवो गृध्रं रावणः कां दिशं गतः।
तस् गृध्रः शिरःकम्पैराचचक्षे ममार च॥ २४॥

दक्षिणामिति काकुत्स्थो विदित्वाऽस्य तदिङ्गितम्।
संस्कारं लम्भयामास सखायं पूजयन्पितुः॥२५॥

ततो दृष्ट्वाऽऽश्रमपदं व्यपविद्धबृसीकटम्।
विध्वस्तकलशं शून्यं गोमायुशतसंकुलम्॥२६॥

दुःखशोकसमाविष्टौ वैदेहीहरणार्दितौ।
जग्मतुर्दण्डकारण्यं दक्षिणेन परंतपौ॥२७॥

वने महति तस्मिंस्तु रामः सौमित्रिणा सह।
ददर्श मृगयूथनि द्रवमाणानि सर्वशः॥२८॥

शब्दं च घोरं सत्वानां दावाग्नरिववर्धतः।
अपश्येतां मुहूर्ताच्च कबन्धं घोरदर्शनम्॥२९॥

मेघपर्वतसंकाशं सालस्कन्धं महाभूजम्।
उरोगतविशालाक्षं महोदरमहामुखम्॥३०॥

यदृच्छयाथ तद्रक्षः करे जग्राह लक्ष्मणम्।
विषादमगमत्सद्यः सौमित्रिरथ भारत॥३१॥

स राममभिसंप्रेक्ष्य कृष्यते येन तन्मुखम्।
विषण्णश्चाब्रवीद्रामं पश्यावस्थामिमां मम॥३२॥

हरणं चैववैदेह्या मम चायमुपप्लवः।
राज्यभ्रंशश्च भवतस्तातस्य मरणं तथा॥३३॥

नाहं त्वां मह वैदेह्या समेतं कोसलागतम्।
द्रक्ष्यामि प्रथिते राज्येपितृपैतामहे स्थितम्॥३४॥

द्रक्ष्यन्त्यार्यस्य धन्या ये कुशलाजशमीदलैः।
अभिषिक्तस् वदनं सोमं शान्तघनं यथा॥३५॥

एवं बहुविधं धीमान्विललाप स लक्ष्मणः।
तमुवाचाथकाकुत्स्थः संभ्रमेष्वप्यसंभ्रमः॥ ३६॥

मा विषीद् नरव्याघ्र नैष कश्चिन्मयि स्थिते।
शक्तो धर्षयितुं वीर सुमित्रानन्दवर्धन।
छिन्ध्यस्य दक्षिणं बाहुं छिन्नः सव्यो मया भुजः॥ ३७॥

इत्येवं वदता तस् भुजो रामेण पातितः।
खड्गेन भृशतीक्ष्णेन निकृत्तस्तिलकाण्डवत्॥ ३८॥

ततोऽस्य दक्षिणं बाहुं स्वड्गेनाजघ्निवान्बली।
सौमित्रिरपि संप्रेक्ष्यभ्रातरं राघवं स्थितम्॥ ३९॥

पुनर्जघान पार्श्वे वै तद्रक्षो लक्ष्मणो भृशम्।
गतासुरपतद्भूमौ कबन्धः सुमहांस्ततः॥ ४०॥

तस्य देहाद्विनिःसृत्य पुरुषो दिव्यदर्शनः।
ददृशे दिवमास्थाय दिवि सूर्य इव ज्वलन्॥ ४१॥

पप्रच्छ रामस्तं वाग्मी कस्त्वं प्रब्रूहि पृच्छतः।
कामया किमिदं चित्रमाश्चर्यं प्रतिभाति मे॥ ४२॥

तस्याचचक्षेगन्धर्वोविश्वावसुरहं नृप।
प्राप्तो ब्राह्मणशपेन योनिं राक्षससेविताम्॥ ४३॥

रावणेन हृतासीता लङ्कायां संनिवेशिता।
सुग्रीवमभिगच्छस्वस ते साह्यं करिष्यति॥ ४४॥

एषा पम्पा शिवजला हंसकारण्डवायुता।
ऋश्यमूकस्य शैलस्य संनिकर्षे तटाकिनी॥ ४५॥

वसते तत्रसुग्रीवश्चतुर्भिः सचिवैः सह।
भ्राता बानरराजस् वालिनो हेममालिनः॥४६॥

तेन त्वं सहसंगम्य दुःखमूलं निवेदय।
समानशीलो भवतः साहाय्यं स करिष्यति॥४७॥

एतावच्छक्यमस्माभिर्वक्तुं द्रष्टासि जानकीम्।
ध्रुवं वानरराजस् विदितो रावणालयः॥४८॥

इत्युक्त्वाऽन्तर्हितो दिव्यः पुरुषः स महाप्रभः।
विस्मयं जग्मतुश्चोभौ प्रवीरौ रामलक्ष्मणौ॥४९॥

॥ अध्यायः २८१ ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

ततोऽविदूरे नलिनीं रप्रभूतकमलोत्पलाम्।
सीताहरणदुःखार्तः पम्पां रामः समासदत्॥२॥

मारुतेन सुशीतेन सुखेनामृतगन्धिना।
सेव्यमानो वने तस्मिञ्जगाम मनसा प्रियाम्॥३॥

विललाप सराजेन्द्रस्तत्रकान्तानुस्मरन्।
कामबाणाभिसंतप्तं सौमित्रिस्तमथाब्रवीत्॥४॥

न त्वामेवंविधो भावः स्प्रष्टुमर्हति मानद।
आत्मवन्तमिव व्याधिः पुरुषंवृद्धसेविनम्॥५॥

प्रवृत्तिरुपलब्धा ते वैदेह्या रावणस्य च।
तां त्वं पुरुषकारेण बुद्ध्या चैवोपपादय॥६॥

अभिगच्छाव सुग्रीवं शैलस्थं हरिपुङ्गवम्।
मयि शिष्ये च भृत्ये च सहाये च समाश्वस॥ ७॥

एवं बहुविधैर्वाक्यैर्लक्ष्मणेन स राघवः।
उक्तः प्रकृतिमापेदे कार्ये चानन्तरोऽभवत्॥ ८॥

निषेव्य वारि पम्पायास्तर्पयित्वा पितृनपि।
प्रतस्थतुरभौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ॥ ९॥

तावृश्यमूकमभ्येत्य बहुमूलफलद्रुमम्।
गिर्यग्रे वानरान्पञ्वीरौ ददृशतुस्तदा॥ १०॥

सुग्रीवः प्रेषयामास सचिवं वानरं तयोः।
बुद्धिमन्तं हनूमन्तं हिमवन्तमिव स्थितम्॥ ११॥

तेन संभाष्य पूर्वं तौ सुग्रीवमभिजग्मतुः।
रसख्यं वानरराजेन चक्रे रामस्तदा नृप॥ १२॥

ततः सीतां हृतां श्रुत्वा सुग्रीवो वालिना कृतम्।
दुःखमाख्यातवान्सर्वं रामायामिततेजसे॥ १३॥

तद्वासो दर्शयामास तस् कार्ये निवेदिते।
वानराणां तु यत्सीता ह्रियमाणा व्यपासृजत्॥ १४॥

तत्प्रत्ययकरं लब्ध्वा सुग्रीवं प्लवगाधिपम्।
पृथिव्यां वानरैश्वर्ये स्वयंरामोऽभ्यषेचयत्॥ १५॥

प्रतिजज्ञे चकाकुत्स्थः समरे वालिनो वधम्।
सुग्रीवश्चापि वैदेह्याः पुनरानयनं नृप॥ १६॥

इत्येवं समयं कृत्वाविश्वास्य च परस्परम्।
अभ्येत्य सर्वकिष्किन्धां तस्थुर्युद्धाभिकाङ्क्षिणः॥ १७॥

सुग्रीवः प्राप्यकिष्किन्धां ननादौघनिभस्वनः।
नसाय् तन्ममृषे वाली तारा तं प्रत्यषेधयत्॥ १८॥

यथानदतिसुग्रीवो बलवानेष वानरः।
मन्ये चाश्रयवान्प्राप्तो न त्वं निष्क्रान्तुमर्हसि॥ १९॥

हेममाली ततो वाली तारां ताराधिपाननाम्।
प्रोवाच वचनं वाग्मी तां वानरपतिः पतिः॥ २०॥

सर्वभूतरुतज्ञा शृणु सर्वं कपीश्वर ॥ केन चाश्रयवान्प्राप्तो ममैप भ्रातृगन्धिकः

चिन्तयित्वा मुहूर्तं तु तारा ताराधिपप्रभा।
पतिमित्यब्रवीत्प्राज्ञा शृणु सर्वं कपीश्वर॥ २१॥

हृतदारो महासत्वोरामो दशरथात्मजः।
रतुल्यारिमित्रतां प्राप्तः सुग्रीवेण धनुर्धरः॥ २२॥

भ्राता चास्य महाबाहुः सौमित्रिरपराजितः।
लक्ष्मणो नाम मेधावी स्थितः कार्यार्थसिद्धये॥ २३॥

मैन्दश्च द्विविदश्चापि हनूमांश्चानिलात्मजः।
जाम्बवानृक्षराजश्च सुग्रीवसचिवाः स्थिताः॥ २४॥

सर्व एते महात्मानो बुद्धिमन्तो महाबलाः।
अलं तव विनाशाय रामवीर्यव्यपाश्रयाः॥ २५॥

तस्यास्तदाक्षिप्य वचो हितमुक्तं कपीश्वरः।
पर्यशङ्कत तामीर्षुः सुग्रीवगतमानसाम्॥ २६॥

तारां परुषमुक्त्वा तु निर्जगाम गुहामुखात्।
स्थितं माल्यवतोऽभ्याशे सुग्रीवं सोभ्यभाषत॥ २७॥

असकृत्त्वं मया क्लीव निर्जितो जीवितप्रियः।
मुक्तो गच्छसि दुर्बुद्धे कथंकारं रणे पुनः॥२८॥

इत्युक्तः प्राहसुग्रीवो भ्रातरं हेतुमद्वचः।
प्राप्तकालममित्रघ्नं रामं सम्बोधयन्निव॥२९॥

हृतराज्यस्य मे राजन्हृतदारस्य च त्वया।
किं मे जीवितसामर्थ्यमिति विद्धि समागतम्॥३०॥

एवमुक्त्वाबहुविधं ततस्तौ सन्निपेततुः।
समरे वालिसुग्रीवौ सालतालशिलायुधौ॥३१॥

उभौ जघ्नतुरन्योन्यमुभौ भूमौ निपेततुः।
उभौ ववल्गतुश्चित्रं मुष्टिभिश्च निजघ्नतुः॥३२॥

उभौ रुधिरसंसिक्तौ नखदन्तपरिक्षतौ।
शुशुभाते तदा वीरौ पुष्पिताविव किंशुकौ॥३३॥

न विशेषस्तयोर्युद्धे यदा कश्चन दृश्यते।
सुग्रीवस् तदा मालां हनुमान्कण्ठ आसजत्॥३४॥

स मालया तदा वीरः शुशुभे कण्ठसक्तया।
श्रीमानिव महाशैलो मलयो मेघमालया॥३५॥

कृतचिह्नं तु सुग्रीवं रामो दृष्ट्वा महाधनुः।
विचकर्ष धनुःश्रेष्ठं वालिमुद्दिश्य लक्षयन्॥३६॥

विष्फारस्तस् धनुषो यन्त्रस्येव तदा बभौ।
वितत्रास तदा वाली शरेणाभिहतो हृदि॥३७॥

स भिन्नहृदयो वाली वक्राच्छोणितमुद्वमन्।
ददर्शावस्थितं रामं ततः सौमित्रिणा सह॥३८॥

गर्हयित्वास काकुत्स्थं पपात भुवि मूर्च्छितः।
तारा ददर्श तं भूमौ तारापतिमिव च्युतम्॥३९॥

हते वालिनि सुग्रीवः किष्किन्धां प्रत्यपद्यत।
तां तारापतिमुखीं तारां निपतितेश्वराम्॥४०॥

रामस्तु चतुरो मासान्पृष्ठे माल्यवतः शुभे।
निवासमकरोद्धीमान्सुग्रीवेणाभ्युपस्थितः॥४१॥

रावणोऽपिपुरीं गत्वालङ्कां कामबलात्कृतः।
सीतां निवेशयामास भवने नन्दनोपमे॥४२॥

अशोकवनिकाभ्यासे तापसास्त्रमसन्निभे।
भर्तृस्मरणतन्वङ्गी तापसीवेषधारिणी॥४३॥

उपवासतपःशीला ततः सा पृथुलेक्षणा।
उवास दुःखवसतिं फलमूलकृताशना॥४४॥

दिदेश राक्षसीस्तत्ररक्षणे राक्षसाधिपः।
प्रासासिशूलपरशुमुद्गरालातधारिणीः॥४५॥

द्व्यक्षीं त्र्यक्षीं ललाटक्षीं दीर्घजिह्वामजिह्विकाम्।
त्रिस्तनीमेकपादां च त्रिजटामेकलोचनाम्॥४६॥

एताश्चान्याश्च दीप्ताक्ष्यः करभोत्कटमूर्धजाः।
परिवार्यासते सीतां दिवारात्रमतन्द्रिताः॥४७॥

तास्तु तामायतापाङ्गीं पिशाच्यो दारुणस्वराः।
तर्जयन्ति सदा रौद्राः परुषव्यञ्जनस्वराः॥४८॥

खादाम पाटयामैनां तिलशः प्रविभज्यताम्।
येयं भर्तारमस्माकमवमत्येह जीवति॥४९॥

इत्येवं परिभर्त्सन्तीस्त्रासयानाः पुनः पुनः।
भर्तृशोकसमाविष्टा निःश्वस्येदमुवाच ताः॥५०॥

आर्याः खादत मां शीघ्रं न मे लोभोस्ति जीविते।
विना तं पुण्डरीकाक्षं नीलकुञ्चितमूर्धजम्॥५१॥

अद्यैवाहं निराहारा जीवितप्रियवर्जिता।
शोषयिष्यामि गात्राणि बल्ली तलगता यथा॥५२॥

न त्वन्यमभिगच्छेयं पुमांसं राघवादृते।
इति जानीत सत्यं मेक्रियतां यदनन्तरम्॥५३॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा राक्षस्यस्ताः खरस्वनाः।
आख्यातुं राक्षसेन्द्राय जन्मुस्तत्सर्वमादितः॥५४॥

गतासु तासु सर्वासु त्रिजटा नाम राक्षसी।
सान्त्वयामास वैदेहीं धर्मज्ञा प्रियवादिनी॥५५॥

सीते वक्ष्यामि ते किंचिद्विश्वासं करु मे सखि।
भयं त्वं त्यज वामोरु शृणु चेदं वचो मम॥५६॥

अविन्ध्यो नाम मेधावी वृद्धो राक्षसपुङ्गवः।
स रामस्य हितान्वेषी त्वदर्थे मामचूचुदत्॥५७॥

सीता मद्वचनाद्वाच्या समाश्वास्य प्रसाद्य च।
भर्ता तेकुशली रामोलक्ष्मणानुगतो बली॥५८॥

सख्यं वानरराजेन शक्रप्रतिमतेजसा।
कृतवान्राघवः श्रीमांस्त्वदर्थे च समुद्यतः॥५९॥

मा च ते भूद्भयं भीरु रावणाल्लोकगर्हितात्।
नलकूबरशापेन रक्षिता ह्यसि नन्दिनि॥६०॥

शप्तो ह्येष पुरा पापो वधूं रम्भां परामृशन्।
न शक्नोत्यवशां नारीमुपैतुमजितेन्द्रियः॥ ६१॥

क्षिप्रमेष्यति ते भर्ता सुग्रीवेणाभिरक्षितः।
सौमित्रिसहितो धीमांस्त्वां चेतो मोक्षयिष्यति॥ ६२॥

स्वप्ना हि सुमहाघोरा दृष्टा मेऽनिष्टदर्शनाः।
विनाशायास्य दुर्बुद्धेः पौलस्त्यस्य कुलस्य च॥ ६३॥

दारुणो ह्येष दुष्टात्मा क्षुद्रकर्मा निशाचरः।
स्वभावाच्छीलदोषेण सर्वेषां भयवर्धनः॥ ६४॥

स्पर्धते सर्वदेवैर्यः कालोपहतचेतनः।
मया विनासलिङ्गानि स्वप्ने दृष्टानि तस्य वै॥ ६५॥

तैलाभिषिक्तो विकचो मज्जनप्के दशाननः।
असकृत्स्वरयुक्ते तु रथे नृत्यन्निव स्थितः॥ ६६॥

कुम्भकर्णादयश्चेमे नग्नाः पतितमूर्धजाः।
गच्छन्ति दक्षिणामाशां रक्तमाल्यानुलेपनाः॥ ६७॥

श्वेतातपत्रः सोष्णीषः शुक्लमाल्यानुलेपनः।
श्वेतपर्वतमारूढ एक एव विभीषणः॥ ६८॥

सचिवाश्चास्य चत्वारः शुक्लमाल्यानुलेपनाः।
श्वेतपर्वतमारूढा मोक्ष्यन्तेऽस्मान्महाभयात्॥ ६९॥

रामस्यास्त्रेण पृथिवी परिक्षिप्ता ससागरा।
यशसा पृथिवीं कृत्स्नां पूरयिष्यति ते पतिः॥ ७०॥

हस्तिसक्थिसमारूढो भुञ्जानो मधुपायसम्।
लक्ष्मणश्च मया दृष्टो दिधक्षुः सर्वतो दिशम्॥ ७१॥

रुदती रुधिरार्द्राङ्गी व्याघ्रेण परिरक्षिता।
असकृत्त्वं मया दृष्टा गच्छन्ती दिशमुत्तराम्॥७२॥

हर्षमेष्यसि वैदेहि क्षिप्रं भर्त्रा समन्विता।
राघवेण सहभ्रात्रा सीते त्वमचिरादिव॥७३॥

इत्येतन्मृगशावाक्षी तच्छ्रुत्वा त्रिजटावचः।
बभूवाशावती बाला पुनर्भर्तृसमागमे॥७४॥

तावदभ्यागता रौद्र्यः पिशाच्यस्ताःसुदारुणाः।
ददृशुस्तां त्रिजटया सहासीनां यथापुरम्॥७५॥

॥अध्यायः २८२॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

ततस्तां भर्तृशोकार्तां दीनां मलिनवाससम्।
मणिशेषाभ्यलंकारां रुदतीं च पतिव्रताम्॥२॥

राक्षसीभिरुपास्यन्तीं समासीनां शिलातले।
रावणःकामबाणार्तो ददर्शोपससर्प च॥३॥

देवदानवगन्धर्वयक्षकिंपुरुषैर्युधि ।
अजितोशोकवनिकां ययौ कन्दर्पपीडितः॥४॥

दिव्याम्बरधरः श्रीमन्सुमृष्टमणिकुण्डलः।
विचित्रमाल्यमुकुटो वसन्त इव मूर्तिमान्॥५॥

न कल्पवृक्षसदृशोयत्नादपि विभूषितः।
श्मशानचैत्यद्रुमवद्भूषितोऽपि भयंकरः॥६॥

स तस्यास्तनुमध्यायाः समीपे रजनीचरः।
ददृशे रोहिणीमेत्य शनैश्चर इव ग्रैहः॥७॥

स तामामन्त्र्य सुश्रोणीं पुष्पकेतुशराहतः।
इदमित्यब्रवीद्वाक्यं त्रस्तां रौहीमिवाबलाम्॥८॥

सीते पर्याप्तमेतावत्कृतोभर्तुरनुग्रहः।
प्रसादं कुरु तन्वङ्गि क्रियतां परिकर्म ते॥९॥

भजस्वमां वरारोहे महार्हाभरणाम्बरा।
भवमे सर्वनारीणामुत्तमा वरवर्णिनी॥१०॥

सन्ति मे देवक्न्याश्च गन्धर्वाणआं च योषितः।
सन्ति दानवन्याश् दैत्यानां चापि योषितः।
तासामद्यविशालाक्षि सर्वासां मे भवोत्तमा॥११॥

चतुर्दश पिशाचीनां कोट्यो मे वचने स्थिताः।
द्विस्तावत्पुरुषादानां रक्षसां भीमकर्मणाम्॥१२॥

ततो मे त्रिगुणा यक्षा ये मद्वचनकारिणः।
केचिदेव धनाध्यक्षं भ्रातरं मे समाश्रिताः॥१३॥

गन्दर्वाप्सरसो भद्रे मामापानगतं सदा।
उपतिष्ठन्ति वामोरु यथैव भ्रातरं मम॥१४॥

पुत्रोऽहमपि विप्रर्षेः साक्षाद्विश्रवसो मुनेः।
पञ्चमो लोकपालानामिति मे प्रथितं यशः॥१५॥

दिव्यानि भक्ष्यभोज्यानि पानानि विविधानि च।
यथैव त्रिदशेशस्यतथैव मम भामिनि॥१६॥

क्षीयतां दुष्कृतं कर्म वनवासकृतं तव।
भार्या मे भवसुश्रोणि यथा मण्डोदरीतथा॥ १७॥

इत्युक्ता तेन वैदेही परिवृत्य सुभानना।
तृणमनतरतः कृत्वातमुवाच निशाचरम्॥ १८॥

अशिवेनातिवामोरूरजस्त्रं नेत्रवारिणा।
स्तनावपतितौ बाला संहतावभिवर्षती॥ १९॥

व्यवस्थाप्यकथंचित्सा विषादादतिमोहिता।
उवाच वाक्यं तं क्षुद्रं वैदेही पतिदेवता॥ २०॥

असकृद्वदतो वाक्यमीदृशं राक्षसेश्वर।
विषादयुक्तमेतत्ते मया श्रुतमभाग्यया।
तद्भद्रमुख भद्रं ते मानसं विनिवर्त्यताम्॥ २१॥

परदाराऽसम्यलभ्या च सततं च पतिव्रता।
न चैवौपयिकी भार्य मानुषी तव राक्षस॥ २२॥

विवशां धर्षयित्वच कां त्वं प्रीतिमवाप्स्यसि।
न च पालयसे धर्मं लोकपालसमः कथम्॥ २३॥

भ्रातरं राजराजं तं महेश्वरसस्वं प्रभुम्।
धनेश्वरं व्यपदिशन्कथं त्विह न लज्जसे॥ २४॥

इत्युक्त्वा प्रारुदत्सीता कम्पयन्ती पयोधरौ।
शिरोधरां च तन्वङ्गी मुस्वं प्रच्छाद्यवाससा॥ २५॥

तस्य रुदत्या भामित्या दीर्घा वेणी सुसयता।
ददृशे स्वसिता स्निग्धा काली व्यालीव मूर्धनि॥ २६॥

श्रुत्वा तद्रावणो वाक्यं सीतयोक्तं सुनिषुरम्।
प्रत्याख्यातोऽपिदुर्मेधाः पुनरेवाब्रवीद्वचः॥२७॥

काममङ्गनि मे सीते दुनोतु मकरध्वजः।
नत्वामकामां सुश्रोणीं समेप्ये चारुहासिनीं॥२८॥

किंनु शक्यं मया कर्तुं यत्त्वमद्यापिमानुषम्।
आहारभूतमस्माकं राममेवानुरुध्यसे॥२९॥

इत्युक्त्वा तामनिन्द्याङ्गीं स राक्षसमहेश्वरः।
तत्रैवान्तर्हितो भूत्वा जगामाभिमतां दिशम्॥३०॥

राक्षसीभिः परिवृतावैदेही शोककर्शिता।
सेव्यमाना त्रिजटया तत्रैव न्यवसत्तदा॥३१॥

॥अध्यायः २८३॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवेणाभिपालितः।
वसनमाल्यवतः पृष्ठे ददर्श विमलं नभः॥२॥

सदृष्ट्वाविमले व्योम्नि निर्मलं शसलक्षणम्।
ग्रहनक्षत्रताराभिरनुयान्तममित्रहा ॥३॥

कुमुदोत्पलपद्मानां गन्धमादाय वायुना।
महीधरस्थः शीतेन सहसाप्रतिबोधितः॥४॥

प्रभाते लक्ष्मणं वीरमभ्यभाषत दुर्मनाः।
सीतां संस्मृत् यधर्मात्मा रुद्धां राक्षसवेश्मनि॥५॥

गच्छ लक्ष्मण जानीहि किष्किंदायां कपीश्वरम्।
प्रमत्तं ग्राम्यधर्मेषु कृतघ्नं स्वार्थपण्डितम्॥ ६॥

योसौ कुलाधमो मूढो मया राज्येऽभिषेचितः।
सर्ववानरगोपुच्छा यमृक्षाश्च भजन्ति वै॥ ७॥

यदर्थं निहतो बाली मया रघुकुलोद्वह।
त्वया सहमहाबाहो किष्किन्धोपवने तदा॥ ८॥

कृतघ्नं तमहं मन्ये वानरापशदं भुवि।
यो मामेवंगतो मूढो न जानीतेऽद्य लक्ष्मण॥ ९॥

असौ मन्ये न जानीते समयप्रतिपालनम्।
कृतोपकारं मां नूनमवमत्याल्पया धिया॥ १०॥

यदितावदनुद्युक्तः शेते कामसुखात्मकः।
नेतव्यो वालिमार्गेण सर्वभूतगतिं त्वया॥ ११॥

अथापि घटतेऽस्माकमर्ते वानरपुङ्गवः।
तमादायैव काकुत्स्थ त्वरावान्भव माचिरम्॥ १२॥

इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्रात्रा गुरुवाक्यहिते रतः।
प्रतस्थे रुचिरं गृह्य समार्गणगुणं धनुः॥ १३॥

किष्किन्धाद्वारमासाद्यप्रविवेशानिवारितः।
सक्रोध इतितं मत्वाराजा प्रत्युद्ययौ हरिः॥ १४॥

तं सदारोविनीतात्मा सुग्रीवः प्लवगाधिपः।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणस्तदर्हया॥ १५॥

तमब्रवीद्रामवचः सौमित्रिरकुतोभयः।
स तत्सर्वमशेषेण श्रुत्वा प्रह्वः कृताञ्जलिः॥ १६॥

सभृत्यदारो राजेन्द्रसुग्रीवो वानराधिपः।
इदमाह वचः प्रीतो लक्ष्मणं नरकुञ्जरम्॥ १७॥

नास्मि लक्ष्मण दुर्मेधा नाकृतज्ञो न निर्घृणः।
श्रूयतां यः प्रयत्नो मे सीतापर्येषणे कृतः॥ १८॥

दिशः प्रस्थापिताः सर्वेविनीता हरयो मया।
सर्वेषां च कृतः कालो मासेऽभ्यागमने पुनः॥ १९॥

यैरियं सवना साद्रिः सपुरा सागराम्बरा।
विचेतव्या मही वीर सग्रामनगराकरा॥ २०॥

स मासः पञ्चरात्रेण पूर्णो भवितुमर्हति।
ततः श्रोष्यसि रामेण सहितः सुमहत्प्रियम्॥ २१॥

इत्युक्तो लक्ष्मणत्तेन कवानरेनद्रेण धीमता।
त्यक्त्वारोषमदीनात्मा सुग्रीवं प्रत्यपूजयत्॥ २२॥

सरामं सहसुग्रीवो माल्यवत्पुष्ठमास्थितम्।
भिगम्योदयं तस्य कार्यस्य प्रत्यवेदयत्॥ २३॥

इत्येवंवानरेनद्रास्ते समाजन्मुः सहस्रशः।
दिशस्तिस्रो विचित्याथ न तु ये दक्षिणां गताः॥ २४॥

आचख्युस्तत्र रामाय महीं सागरमेखलाम्।
विचितां न तु वैदेह्या दर्शनं रावणस् वा॥ २५॥

गतास्तु दक्षिणामाशां ये वै वानरपुङ्गवाः।
आशावांस्तेषु काकुत्स्थः प्राणानार्तोऽभ्यधारयत्॥ २६॥

द्विमासोपरमे काले व्यतीते प्लवगास्ततः।
सुग्रीवमभिगम्येदं त्वरिता वाक्यमब्रुवन्॥ २७॥

रक्षितंवालिना यत्तत्स्फीतं मधुवनं महत्।
त्वया च प्लवगश्रेष्ठ तद्भुङ्क्ते पवनात्मजः॥२८॥

वालिपुत्रोऽङ्गदश्चैव ये चान्ये प्लवगर्षभाः।
विचेतुं दक्षिणामाशां राजन्प्रस्थापितास्त्वया॥२९॥

तेषामपनयं श्रुत्वा मेने सकृतकृत्यताम्।
कृतार्थानां हि भृत्यानामेतद्भवति चेष्टितम्॥३०॥

स तद्रामाय मेधावी शशंस प्लवगर्षभः।
रामश्चाप्यनुमानेन मेने दृष्टां तु मैथिलीम्॥३१॥

हनुमत्प्रमुखाश्चापि विश्रान्तास्ते प्लवङ्गमाः।
अभिजग्मुर्हरीन्द्रं तं रामलक्ष्मणसन्निधौ॥३२॥

गतिं च मुखवर्णं च दृष्ट्वारामो हनूमतः।
अगमत्प्रत्ययं भूयो दृष्टा सीतेति भारत॥३३॥

हनूमत्प्रमुखास्ते तु वानराः पूर्णमानसाः।
प्रणेमुर्विधिवद्रामं सुग्रीवं लक्ष्मणं तथा॥३४॥

तानुवाचानतान्रामः प्रगृह्य सशरं धनुः।
अपि मां जीवयिष्यध्वमपि वः कृतकृत्यता॥३५॥

अपि राज्यमयोध्यायां कारयिष्याम्यहं पुनः।
निहत्यसमरे शत्रूनाहृत्यजनकात्मजाम्॥३६॥

अमोक्षयित्वावैदेहीमहत्वा च रणे रिपून्।
हृतदारोऽवधूतश्चनाहं जीवितुमुत्सहे॥३७॥

इत्युक्तवचनं रामं प्रत्युवाचानिलात्मजः।
प्रियमाख्यामि ते राम दृष्टा सा जानकी मया॥३८॥

विचित्य दक्षिणामाशां सपर्वतवनाकराम्।
श्रान्ताः काले व्यतीते स्म दृष्टवन्तो महागुहां॥ ३९॥

प्रविशामो वयं तां तु बहुयोजनमायताम्।
अन्धकारां सुविपिनां गहनां कीटसेविताम्॥ ४०॥

गत्वा सुमहदध्वानमादित्यस् प्रभां ततः।
दृष्टवन्तः स्म तत्रैवभवनं दिव्यमन्तरा॥ ४१॥

गयस् किल दैत्यस् तदा सद्वेश्म राघव।
तत्रप्रभावती नाम तपोऽतप्यत तापसी॥ ४२॥

तया दत्तानि भोज्यानिपानानिविविधानि च।
भुकत््वा लब्धबलाः सन्तस्तयोक्तेन पथा ततः॥ ४३॥

निर्याय तस्मादुद्देशात्पश्यामो लवणाम्भसः।
समीपे सह्यमलयौ दर्दुरं च महागिरिम्॥ ४४॥

ततो मलयमारुह्य पश्यन्तो वरुणालयम्।
कविषण्णा व्यथिताः खिन्ना निराशा जीविते भृशम्॥ ४५॥

अनेकशतविस्तीर्णं योजनानां महोदधिम्।
तिमिनक्रझषावासं चिन्तयन्तः सुदुःखिताः॥ ४६॥

तत्रानशनसंकल्पं कृत्वाऽऽसीना वयं तदा।
ततः कथान्ते गृध्रस्य जटायोरभवत्कथा॥ ४७॥

ततः पर्वतशृङ्गाभं घोररूपं भयावहम्।
पक्षिणं दृष्टवन्तः स्म वैनतियेमिवापरम्॥ ४८॥

सोऽस्मानतर्कयद्भोक्तुमथाभ्येत्य वचोऽब्रवीत्।
भोः क एष मम भ्रातुर्जटायोः कुरुते कथाम्॥ ४९॥

संपातिर्नाम तस्याहं ज्येष्ठो भ्राता खगाधिपः।
अन्योन्यस्पर्धया रूढावावामदित्यसत्पदम्॥५०॥

ततो दग्धाविमौ पक्षौ न दग्धौ तु जटायुषः।
तस्मान्मे चिरदृष्टः स भ्राता गृध्रपतः प्रियः॥५१॥

निर्दग्धपक्षः पतितो ह्यहमस्मिन्महागिरौ।
द्रष्टुं वीरं न शक्नोमि भ्रातरं वै जटायुषम्॥५२॥

तस्यैवं वदतोऽस्माभिर्हतो भ्राता निवेदितः।
व्यसनं भवतश्चेदं संक्षेपाद्वै निवेदितम्॥५३॥

स सम्पातिस्तदा राजञ्श्रुत्वासुमहदप्रियम्।
विषण्णचेताः पप्रच्छ पुनरस्मानरिंदम॥५४॥

कः सरामः कथं सीता जटायुश्च कथं हतः।
इच्छामि सर्वमेवैतच्छ्रोतुं प्लवगसत्तमाः॥५५॥

तस्याहं सर्वमेवैतद्भवतो व्यसनागमम्।
प्रायोपवेशने चैवहेतुं विस्तरशोऽब्रुवम्॥५६॥

सोऽस्मानाश्वासयामास वाक्येनानेन पक्षिराट्।
रावणो विदितो मह्यं लङ्का चास्य महापुरी॥५७॥

दृष्टापारे समुद्रस्य त्रिकूटगिरिकन्दरे।
भवित्री तत्र वैदेही न रमेऽस्त्यत्रविचारणा॥५८॥

इतितस्य वचः श्रुत्वा वयमुत्थाय सत्वराः।
सागरक्रमणे मन्त्रं मन्त्रयामः परंतप॥५९॥

नाध्यवास्यद्यदा कश्चित्सागरस्य विलङ्घनम्।
ततः पितरमाविश्य पुप्लुवेऽहंमहार्णवम्।
शतयोजनविस्तीर्णं निहत्य जलराक्षसीम्॥ ६०॥

उपवासतपःशीला भर्तृदर्शनलालसा।
जटिला मलदिग्धाङ्गीकृश दीना तपस्विन॥ ६१॥

निमित्तैस्तामहं सीतामुपलभ्य पृथग्विधैः।
उपसृत्याब्रवं चार्यामभिगम्य रहोगताम्॥ ६२॥

सीते रामस्य दूतोऽहंवानरोमारुतात्मजः।
त्वद्दर्शनमभिप्रप्सुरिह प्राप्तो विहायसा॥ ६३॥

राजपुत्रौ कुशलिनौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
सर्वशाखामृगेन्द्रेण सुग्रीवेणाभिपालितौ॥ ६४॥

कुशलंत्वाब्रवीद्रामःसीते सौमित्रिणा सह।
सखिभावाच् सुग्रीवः कुशलं त्वाऽनुपृच्छति॥ ६५॥

क्षिप्रमेष्यति ते भर्ता सर्वशाखामृगैः सह।
प्रत्ययं कुरु मे देवि वानरोऽस्मि न राक्षसः॥ ६६॥

मुहूर्तमिवच ध्यात्वा सीता मां प्रत्युवाच ह।
अवैमि त्वांहनूमन्तमविन्ध्यवचनादहम्॥ ६७॥

अविन्ध्यो हि महाबाहो राक्षसो वृद्धसंमतः।
कथितस्तेन सुग्रीवस्त्वद्विधैः सचिवैर्वृतः॥ ६८॥

गम्यतामिति चोक्त्वा मां सीता पादादिमं मणिम्।
घारिता येन वैदेही कालमेतमनिन्दिता॥ ६९॥

प्रत्ययार्थं कथां चेमां कथयामास जानकी।
क्षिप्तामिषीकां काकाय चित्रकूटे महागिरौ॥ ७०॥

भवता पुरुषव्याघ्र प्रत्यभिज्ञानकारणात्।
एकाक्षिविकलः काकः सुदुष्टात्मा कृतश्चवै॥ ७१॥

ग्राहयित्वाऽहमात्मानं ततो दग्ध्वाच तां पुरीम्।
संप्राप्त इतितं रामः प्रियवादिनमार्चयत्॥ ७२॥

॥ अध्यायः २८४॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥ १॥

ततस्तत्रैवरामस्य समासीनस्य तैः सह।
समाजग्मुः कपिश्रेष्ठाः सुग्रीववचनात्तदा॥ २॥

वृतः कोटिसहस्रेण वानराणां तरस्विनाम्।
श्वशुरो वालिनः श्रीमान्सुषेणो राममभ्ययात्॥ ३॥

कोटीशतवृतोवाऽपिगजो गवय एव च।
वानरेन्द्रौ महावीर्यौ पृथक्पृथगदृश्यताम्॥ ४॥

षष्टिकोटिसहस्राणि प्रकर्षन्प्रत्यदृश्यत।
गोलाङ्गूलो महाराज गवाक्षो भीमदर्शनः॥ ५॥

गन्धमादनवासी तु प्रथितो गन्धमादनः।
कोटीशतसहस्राणि हरीणां समकर्षत॥ ६॥

पनसो नाम मेधावी वानरःसुमहाबलः।
कोटीर्दश द्वादश च त्रिंशत्पञ्च प्रकर्षति॥ ७॥

श्रीमान्दधिमुखो नाम हरिवृद्धोऽतिवीर्यवान्।
प्रचकर्ष महासैनयं हरीणां भीमतेजसाम्॥८॥

कृषणानां मुखपुण्ड्राणामृक्षाणां भीमकर्मणाम्।
कोटीर्दश द्वादश च त्रिंशत्पञ्च प्रकर्षति॥९॥

एते चान्ये च बहवो हरियूथपयूथपाः।
असङ्ख्येया महाराज समीयू रामकारणात्॥१०॥

गिरिकूटनिभाङ्गानां सिंहानामिव गर्जताम्।
श्रूयते तुमुलः शब्दस्तत्रतत्रप्रधावताम्॥११॥

गिरिकूटनिभाः क्वचित्केचिन्महिषसन्निभाः।
शरदभ्रप्रतीकाशाः केचिद्धिङ्गुलकाननाः॥१२॥

उत्पतन्तः पतन्तश्च प्लवमानाश्च वानराः।
उद्धुन्वन्तोऽपरे रेणून्समाजग्मुः समन्ततः॥१३॥

सवानरमहासैन्यः पूर्णसागरसन्निभः।
निवेशमकरोत्तत्रसुग्रीवानुमते तदा॥१४॥

ततस्तेषु हरीन्द्रेषु समावृत्तेषु सर्वशः।
तिथौ प्रशस्ते नक्षत्रे मुहूर्ते चाभिपूजिते॥१५॥

तेन व्यूढेन सैन्येन लोकानुद्वर्तयन्निव।
प्रययौ राघवः श्रीमान्सुग्रीवसहितस्तदा॥१६॥

मुखमासीत्तु सैन्यस्य हनूमान्मारुतात्मजः।
जघनं पालयामास सौमित्रिरकुतोभयः॥१७॥

बद्धगोधाङ्गुलित्रणौ राघवौ तत्रजग्मतुः।
वृतौ हरिमहामात्रैश्चन्द्रसूर्यौ ग्रहैरिव॥१८॥

प्रबभौ हरिसैन्यं तत्सालतालशिलायुधम्।
सुमहच्छालिभवनं यथा सूर्योदयं प्रति॥ १९॥

नलनीलाङ्गदक्राथमैन्दद्विविदपालिता ।
ययौ सुमहती सेना राघवस्यार्थसिद्धये॥ २०॥

विविधेषु प्रशस्तेषु बहुमूलफलेषु च।
प्रभूतमधुमांसेषु वारिमत्सु विवेषु च॥ २१॥

निवसन्ती निराबाधा तथैवगिरिसानुषु।
उपायाद्धिरिसेना सा क्षारोदमथ मागरम्॥ २२॥

द्वितीयसागरनिमं तद्वलंबहुलध्वजम्।
वेलावनं समासाद् निवासमकरोत्तदा॥ २३॥

ततो दाशरथिः श्रीमान्सुग्रीवं प्रत्यभाषत।
मध्ये वानरमुख्यानां प्राप्तकालमिदं वचः॥ २४॥

उपायः कोनु भवतां मतः सागरलङ्घने।
इयं हि महती सेना सागरश्चातिदुस्तरः॥ २५॥

तत्रान्ये व्याहरन्ति स्म वानराः पटुमानिनः।
समर्था लङ्घने सिन्दोर्न तत्कृत्स्नस्य वानराः॥ २६॥

केचिन्नौभिर्व्यवस्यन्ति केचिच्च विविधैः प्लवैः।
नेति रामस्तु तानसर्वान्सान्त्वयन्प्रत्यभाषत॥ २७॥

शतयोजनविस्तारं न शक्ताः सर्ववानराः।
क्रान्तुं तोयनिधिं वीरानैषा वो नैष्ठिकी मतिः॥ २८॥

नावो न सन्ति सेनाया बह्व्यस्तारयितुं तथा।
वणिजामुपघातं च कथमस्मद्विधश्चरेत्॥ २९॥

विस्तीर्णं चैव नः सैन्यं हन्याच्छिद्रेण वै परः।
प्लवोडुपप्रतारश्चनैवात्रमम रोचते॥ ३०॥

अहं त्विमं जलनिधिं समारप्स्याम्युपायतः।
प्रतिशेष्याम्युपवसन्दर्शयिष्ति मां ततः॥ ३१॥

न चेद्दर्शयिता मार्गं धक्ष्याम्यनमहं ततः।
महास्त्रैरप्रतिहतैरत्यग्निपवनोज्ज्वलैः ॥ ३२॥

इत्युक्त्वा सहसौमित्रिरुपस्पृश्याथ राघवः।
प्रतिशिस्ये जलनिधं विधिवत्कुशसंस्तरे॥ ३३॥

सागरस्तु ततः स्वप्ने दर्शयामास राघवम्।
देवो नदनदीमर्ता श्रीमान्यादोगणैर्वृतः॥ ३४॥

कौसल्यामातरित्येवमाभाष्य मधुरं वचः।
इदमित्याह रत्नानामाकरैः शतशो वृतः॥ ३५॥

ब्रूहि किं तेकरोम्यत्रसाहाय्यं पुरुषर्षभ।
ऐक्ष्वाको ह्यस्मि ते ज्ञाती राम सत्यपराक्रमः।
एवमुक्तः समुद्रेण रामो वाक्यमथाब्रवीत्॥ ३६॥

मार्गमिच्छामि सैन्यस्य दत्तं नदनदीपते।
येन गत्वादशग्रीवं हन्याम कुलपांसनम्।
राक्षसंसानुबन्धं तं मम भार्यापहारिणम्॥ ३७॥

यद्येवं याचतो मार्गं न प्रदास्यति मे भवान्।
शरैस्त्वां शोषयिष्यामि दिव्यास्त्रयतिमन्त्रितैः॥ ३८॥

इत्येवंब्रुवतः श्रुत्वारामस्य वरुणालयः।
उवाचव्यथितोवाक्यमितिबद्धाञ्जलिःस्थितः॥ ३९॥

नेच्छामि प्रतिघातं ते नास्मि विघ्नकरस्तव।
शृणु चेदं वचोराम श्रुत्वा कर्तव्यमाचर॥४०॥

यदि दास्यामि ते मार्गं सैन्यस् व्रजतोऽऽज्ञया।
अन्येऽप्याज्ञापयिष्यन्ति मामेवं धनुषोबलात्॥४१॥

अस्तित्वत्रनलो नाम वानरः शिल्पिसंमतः।
त्वष्टुः काकुत्स्थ तनयो बलवान्विश्वकर्मणः॥४२॥

स यत्काष्ठं तृणं वाऽपिशिलां वा क्षेप्स्यते मयि।
सर्वं तद्धारयिष्यामि स ते सेतुर्भविष्यति॥४३॥

इत्युक्त्वाऽन्तर्हिते तस्मिन्रामो नलमुवाच ह।
कुरु सेतुं समुद्रे त्वंशक्तो ह्यसि मतो मम॥४४॥

तेनोपायेन काकुत्स्थः सतुबन्धमकारयत्।
दशयोजनविस्तारमायतं शतयोजनम्॥४५॥

नलसेतुरिति ख्यातो योऽद्यापि प्रथितो भुवि।
रामस्याज्ञां पुरस्कृत्य धार्यते गिरिसंनिभः॥४६॥

तत्रस्थं स तु धर्मात्मा समागच्चद्विभीषणः।
भ्राता वै राक्षसेन्द्रस्य चतुर्भिः सचिवैः सह॥४७॥

प्रतिजग्राह रामस्तं स्वागतेन महामनाः।
सुग्रीवस्य तु शङ्काऽभूत्प्रणिधिः स्यादिति स्मह॥४८॥

राघवः सत्यचेष्टाभिः सम्यक्क चरितेङ्गितैः।
यदा तत्त्वेन तुष्टोऽभूत्तत एनमपूजयत्॥४९॥

सर्वराक्षसराज्येचाप्यभ्यपिञ्चद्विभीषणम्।
चक्रे च मन्त्रसचिवं सहृदंलक्ष्मणस् च॥५०॥

विभीषणमते चैव सोऽत्यक्रामन्महार्णवम्।
ससैन्यः सेतुना तेन मार्गेणैव नराधिपः॥५१॥

ततो गत्वासमासाद्य लङ्कोद्यानान्यनेकशः।
भेदयामास कपिभिर्महान्ति च बहूनि च॥५२॥

तत्रास्तां रावणामात्यौ राक्षसौ शुकसारणौ।
चरौ वानररूपेण तौ जग्राह विभीषणः॥५३॥

प्रतिपन्नौ यदा रूपं राक्षसं तौ निशाचरौ।
दर्शयित्वा ततः सैन्यं रामः पश्चादवासृजत्॥५४॥

निवेश्योपवने सैन्यं स शूरः प्राज्यवानरम्।
प्रेषयामास दुत्येन रावणस्य ततोऽङ्गदम्॥५५॥

॥अध्यायः २८५॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

प्रभूतान्नोदकेतस्मिन्बहुमूलफले वने।
सेनां निवेश्य काकुत्स्थो विधिवत्पर्यरक्षत॥२॥

रावणः संविधं चक्रे लङ्कायां शास्त्रनिर्मिताम्।
प्रकृत्यैवदुराधर्षा दृढप्राकारतोरणा॥३॥

अगाधतोयाः परिखा मीननक्रसमाकुलाः।
बभूवुः सप्त दुर्धर्षाः स्वादिरैः शङ्कुभिश्चिताः॥४॥

कर्णाटयन्त्रा दुर्धर्षा बभूवुः सहुडोपलाः।
साशीविषघटायोधाः ससर्जरसपांसवः॥५॥

मुसलालातनाराचतोमरासिपरश्वथैः ।
अन्विताश्चशतघ्नीभिः समधूच्छिष्टमुद्गराः ॥ ६ ॥

पुरद्वारेषु सर्वेषु गुल्माः स्थावरजङ्गमाः ।
बभूवुः पत्तिबहुलाः प्रभूतगजवाजिनः ॥ ७ ॥

अङ्गदस्त्वथ लङ्कायां द्वारदेशमुपागतः ।
विदितो रराक्षसेन्द्रस्य प्रविवेशगतव्यथः ॥ ८ ॥

मध्ये राक्षसकोटीनां बह्वीनां सुमहाबलः ।
शुशुभे मेघमालाभिरादित्य इव संवृतः ॥ ९ ॥

ससमासाद्य पौलस्त्यममात्यैरभिसंवृतम् ।
रामसंदेशमामन्त्र्य वाग्मी वक्तुं प्रचक्रमे ॥ १० ॥

आह त्वां राघवो राजन्कोसलेन्द्रो महायशाः ।
प्राप्तकालमिदं वाक्यं तदादत्स्व सुदुर्मते ।
॥ ११ ॥

अकृतात्मानमासाद्य राजानमनये रतम् ।
विनश्यन्त्यनयाविष्टा देशाश्च नगराणि च ॥ १२ ॥

त्वयैकेनापराद्धं मे सीतामाहरता बलात् ।
वधायानपराद्धानामन्येषां तद्भविष्यति ॥ १३ ॥

ये त्वया बलदर्पाभ्यामाविष्टेन वनेचराः ।
ऋषयोहिंसिताः पूर्वंदेवाश्चाप्यवमानिताः ॥ १४ ॥

राजर्षयश्च निहता रुदत्यश्चाहृताः स्त्रियः ।
तदिदं समनुप्राप्तं फलंतस्यानयस्य ते ॥ १५ ॥

हन्तास्मि त्वां सहामात्यैर्युध्यस्व पुरुषो भव।
पश्य मे धनुषो वीर्यं मानुषस् निशाचर॥ १६॥

मुच्यतां जानकी सीता न मे मोक्ष्यमसि कर्हिचित्।
अराक्षसमिमं लोकंकर्ताऽस्मि निशितैः शरैः॥ १७॥

इतितस् ब्रुवाणस् दूतस् परुषं वचः।
श्रुत्वा न ममृषे राजा रावणः क्रोधमूर्च्छितः॥ १८॥

हङ्गितज्ञास्ततो भर्तुश्चत्वारो रजनीचराः।
चतुर्ष्वङ्गेषु जगृहुः शार्दूलमिव पक्षिणः॥ १९॥

तांस्तथाङ्गेषु संसक्तानङ्गदो रजनीचरान्।
आदायैव खमुत्पत्य प्रासादतलमाविशत्॥ २०॥

वेगेनोत्पततस्तस्य पेतुस्ते रजनीचराः।
भुवि संभिन्नहृदयाः प्रहारवरपीडिताः॥ २१॥

संसक्तोहर्म्यशिखरात्तस्मात्पुनरवापतत्।
लङ्घयित्वा पुरं लङ्कां सुवेलस्य समीपतः॥ २२॥

कोसलेन्द्रमथागम्य सर्वमावेद्य वानरः।
विशश्राम स तेजस्वी राघवेणाभिनन्दितः॥ २३॥

ततः सर्वाभिसारेण हरीणां वातरंहसाम्।
भेदयामास लङ्कायाः ग्राकारं रघुनन्दनः॥ २४॥

विभीषणर्क्षाधिपती पुरस्कृत्याथ लक्ष्मणः।
दक्षिणं नगरद्वारमवामृद्गादुरासदम्॥ २५॥

करभारुणगात्राणां हरीणां युद्धशालिनाम्।
कोटीशतसहस्रेण लङ्कामभ्यपतत्तदा॥ २६॥

प्रलम्बबाहूरुकरजङ्घान्तरविलम्बिनाम् ।
ऋक्षाणआं धूम्रवर्णानां तिस्रः कोट्यो व्यवस्थिताः ॥ २७ ॥

उत्पतद्भिः पतद्भिश्च निपतद्भिश्च वानरैः।
नादृश्यत तदा सूर्यो रजसा नाशितप्रभः ॥ २८ ॥

शालिप्रसूनसदृशैः शिरीपकुसुमप्रभैः।
तरुणादित्यसदृशैः शणगौरैश्च वैनरैः ॥ २९ ॥

प्राकारं ददृशुस्ते तु समन्तात्कपिलीकृतम्।
राक्षसा विस्मिता राजन्सस्त्रीवृद्धाः समन्ततः ॥ ३० ॥

बिभिदुस्ते मणिस्तम्भान्कर्णाट्टशिखराणि च।
भग्नोन्मथितशृङ्गाणि यन्त्राणि च विचिक्षिपुः ॥ ३१ ॥

परिगृह्य शतघ्नीश्च सचक्राः सगुडोपलाः।
चिक्षिपुर्भुजवेगेन लङ्कामध्येमहास्वनाः ॥ ३२ ॥

प्राकारस्थाश्चये केचिन्निशाचरगणास्तथा।
प्रदुद्रुवुस्ते शतशः कपिभिः समभिद्रुताः ॥ ३३ ॥

ततस्तु राजवचनाद्राक्षसाः कामरूपिणः।
निर्ययुर्विकृताकाराः सहस्रशतसङ्घशः ॥ ३४ ॥

शखवर्षाणि वर्षन्तो द्रावयित्वा वनौकसः।
प्राकारं शोभयन्तस्ते परं विस्मयमास्थिताः ॥ ३५ ॥

स मापराशिसदृशैर्बभूव क्षणादाचरैः।
कृतो निर्वानरो भूयः प्राकारो भीमदर्शनैः ॥ ३६ ॥

पेतुः शलविभिन्नाङ्गा बहवो वानरर्पभाः।
स्तम्भतोरणभग्नाश्चपेतुस्तत्रनिशाचराः ॥ ३७ ॥

केशाकेश्यभवद्युद्धं रक्षसां वानरैः सह।
नखैर्दन्तैश्च वीराणां खादतां वै परस्परम्॥ ३८॥

निष्टनन्तो ह्युभयतस्तत्र वानरराक्षसाः।
हतानिपतिता भूमौ न मुञ्चन्ति परस्परम्॥ ३९॥

रामस्तु शरजालानिववर्ष जलदो यथा।
तानिलङ्कां समासाद्य जघ्नुस्तान्रजनीचरान्॥ ४०॥

सौमित्रिरपि नाराचैर्दृढधन्वा जितक्लमः।
आदिश्यादिश्य दुर्गस्थान्पातयामास राक्षसान्॥ ४१॥

ततः प्रत्यवहारोऽभूत्सैन्यानां राघवाज्ञया।
कृते विमर्दे लङ्कायां लब्धलक्ष्योजयोत्तरः॥ ४२॥

॥ अध्यायः २८६ ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥ १॥

ततो निविशमानांस्तान्सैनिकान्रावणानुगाः।
अभिजग्मुर्गणाऽनके पिशाचक्षुद्ररक्षसाम्॥ २॥

पर्वणः पतनो जम्भः खरः क्रोधवशो हरिः।
प्ररुजश्चारुजश्चैव प्रघसश्चैवमादयः॥ ३॥

ततोऽभिपततां तेषामदृश्यानां दुरात्मनाम्।
अन्तर्धानवधं तज्ज्ञश्चकार स विभीषणः॥ ४॥

ते दृश्यमाना हरिभिर्बलिभिर्दूरपातिभिः।
निहताः सर्वशो राजन्महीं जग्मुर्गतासवः॥ ५॥

अमृष्यमाणः सबलो रावणो निर्ययावथ।
राक्षसानां बलैर्घोरैः पिशाचानांच संवृतः॥ ६॥

युद्धशास्त्रविधानज्ञ उशना इव चापरः।
व्यूह्यचौशनसं व्यूहं हरीनभ्यवहारयत्॥ ७॥

राघवस्तु विनिर्यान्तं व्यूढानीकं दशाननम्।
बार्हस्पत्यं विधं कृत्वा प्रतिव्यूह्य ह्यदृश्यत॥ ८॥

समेत्य युयुधे तत्र ततो रामेण रावणः।
युयुधे लक्ष्मणश्चापि तथैवेन्द्रजिता सह॥ ९॥

विरूपाक्षेण सुग्रीवस्तारेण च निस्वर्वटः।
पौण्ड्रेण च नलस्तत्र पदुशः पनसेन च॥ १०॥

विषह्यं यं हि यो मेने स स तेन समेयिवान्।
युयुधे युद्धवेलायां स्वबाहुबलमाश्रितः॥ ११॥

स संप्रहारो ववृधे भीरूणां भयवर्धनः।
रोमसंहर्षणो घोरः पुरा देवासुरे यथा॥ १२॥

रावणो राममानर्च्छच्छक्तिशूलासिवृष्टिभिः।
निशितैरायसैस्तीक्ष्णै रावणं चापि राघवः॥ १३॥

तथैवेन्द्रजितं यत्तं लक्ष्मणो मर्मभेदिभिः।
इन्द्रजिच्चापि सौमित्रिं बिभेद बहुभिः शरैः॥ १४॥

विभीषणः प्रहस्तं च प्रहस्तश्च विभीषणम्।
खगपत्रैः शरैस्तीक्ष्णैरभ्यवर्षद्गतव्यथः॥ १५॥

तेषां बलवतामासीन्महास्त्राणां समागमः।
विव्यथुः सकला येन त्रयो लोकाश्चराचराः॥ १६॥

॥ अध्यायः २८७ ॥

मार्कण्डेय उवाच।

॥ १ ॥

ततः प्रहस्तः सहसा समभ्येत्य विभीषणम्।
गदया ताडयामास विनद्य रणकर्कशम्॥ २॥

स तयाऽभिहतो धीमान्गदया भीमवेगया।
नाकम्पत महाबाहुर्हिमवानिव सुस्थिरः॥ ३॥

ततः प्रगृह्यविपुलां शतघण्टां विभीषणः।
अनुमन्त्र्य महाशक्तिं चिक्षेपास् शिरः प्रति॥ ४॥

पतन्त्या स तया वेगाद्राक्षसोऽशनिवेगया।
हृतोत्तामङ्गो ददृशे वातरुग्ण इव द्रुमः॥ ५॥

तं दृष्ट्वा निहतं सङ्ख्ये प्रहस्तं क्षणदाचरम्।
अभिदुद्राव धूम्राक्षो वेगेन महता कपीन्॥ ६॥

तस् मेघोपमं सैन्यमापतद्भीमदर्शनम्।
दृष्ट्वैव सहसा दीर्णा रणे वानरपुङ्गवाः॥ ७॥

ततस्तान्सहसा दीर्णान्दृष्ट्वा वानरपुङ्गवान्।
निर्ययौ कपिशार्दूलो हनूमान्मारुतात्मजः॥ ८॥

तं दृष्ट्वाऽवस्थितं सङ्ख्ये हरयः पवनात्मजम्।
महत्या त्वरया राजत्संन्यवर्तन्त सर्वशः॥ ९॥

ततः शब्दो महानासीत्तुमुलो रोमहर्षणः।
रामरावणसैन्यानामन्योन्यमभिधावताम्॥ १०॥

तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे घोरे रुधिरकर्दमे।
क्षूम्राक्षः कपिसैन्यं तद्द्रावयामास पत्रिभिः॥ ११॥

तं स रक्षोमहामात्रमापतन्तं सपत्नजित्।
प्रतिजग्राह हनुमांस्तरसा पवनात्मजः॥ १२॥

तयोर्युद्धमभूदघोरं हरिराक्षसवीरयोः।
जीगीषतोर्युधाऽन्योन्यमिन्द्रप्रह्लादयोरिवं॥ १३॥

कगदाभिः परिघैश्चैव राक्षसो जघ्निवान्कपिम्।
कपिश्च जघ्निवान्त्रः सस्कन्धविटपैर्द्रुमैः॥ १४॥

ततस्तमतिकोपेन साश्वं सरथसारथिम्।
धूम्राक्षमवधीत्क्रुद्धो हनूमान्मारुतात्मजः॥ १५॥

ततस्तं निहतं दृष्ट्वा धूम्राक्षं राक्षसोत्तमम्।
हरयो जातविश्रम्भा जघ्नुरन्ये च सैनिकान्॥ १६॥

ते वध्यमाना हरिभिर्बलिभिर्जितकाशिभिः।
राक्षसा भग्नसंकल्पा लङ्कामभ्यपतन्भयात्॥ १७॥

तेऽभिपत्य पुरं भग्ना हतशेषा निशाचराः।
सर्वं राज्ञे यथावृत्तं रावणाय न्यवेदयन्॥ १८॥

श्रुत्वा तु रावणस्तेभ्यः प्रहस्तं निहतं युधि।
धूम्राक्षं च महेष्वासं ससैन्यं सहराक्षसैः॥ १९॥

सुदीर्घमिव निःश्वस्य समुत्पत्य वरासनात्।
उवाच कुम्भकर्णस्य कर्मकालोऽयमागतः॥ २०॥

इत्येवमुक्त्वा विविधैर्वादित्रैः सुमहास्वनैः।
शयानमतिनिद्रालुं कुम्भकर्णमबोधयत्॥ २१॥

प्रबोध्य महता चैनं यत्नेनाऽऽगतसाध्वसः।
स्वस्थमासीनमव्यग्रं विनिद्रं राक्षसाधिपः।
ततोऽब्रवीद्दशग्रीवः कुम्भकर्णं महाबलम्॥२२॥

धन्योसि यस्य ते निद्रा कुम्भकर्णेयमीदृशी।
य इदं दारुणं कालं न जानीषे महाभयम्॥२३॥

एष तीर्त्वाऽर्णवं रामः सेतुना हरिभिः सह।
अवमत्येह नः सर्वान्करोति कदनं महत्॥२४॥

मया त्वपहृता भार्या सीता नामास्य जानकी।
तां नेतुं स इहायातो बद्ध्वा सेतुं महार्णवे॥२५॥

तेन चैव प्रहस्तादिर्महान्नः स्वजनो हतः।
तस्य नान्यो निहन्ताऽस्ति त्वामृतेशत्रुकर्शन॥२६॥

सदंशितोऽभिनिर्याहि त्वमद्य बलिनांवर।
रामादीन्समरे सर्वाञ्जहि शत्रूनरिंदम॥२७॥

दूषणावरजौ चैव वज्रवेगप्रमाथिनौ।
तौ त्वां बलेन महता सहितावनुयास्यतः॥२८॥

इत्युक्त्वा राक्षुसपतिः कुम्भकर्णं तरस्विनम्।
संदिदेशेतिकर्तव्ये वज्रवेगप्रमाथिनौ॥२९॥

तथ्त्युक्त्वा युतौ वीरौ रावणं दूषाणानुजौ।
कुम्भकर्णं पुरस्कृत्य तूर्णं निर्ययतुः पुरात्॥३०॥

॥अध्यायः २८८॥

मार्कण्डेय उवाच।

॥१॥

ततो निर्याय स्वपुरात्कुम्भकर्णः सहानुगः।
अपश्यत्कपिसैन्यं रतज्जितकाश्यग्रतः स्थितम्॥ २॥

स वीक्षमाणस्तत्सैन्यं रामदर्शनकाङ्क्षया।
अपश्यच्चापि सौमित्रिं धनुष्पाणिं व्यवस्थितम्॥ ३॥

तमभ्येत्याशु हरयः परिवब्रुः समन्ततः।
शैलवृक्षायुधा नादानमुञ्चन्भीषणास्ततः॥ ४॥

अभ्यघ्नंश्च महाकायैर्बहुभिर्जगतीरुहैः।
करजैरतुदंश्चान्ये विहाय भयमुत्तमम्॥ ५॥

बहुधा युध्यमानास्ते युद्धमार्गैः प्लवंगमाः।
नानाप्रहरणैर्भीमै राक्षसेन्द्रमताडयन्॥ ६॥

स ताड्यमानः प्रहसन्भक्षयामास वानरान्।
बलं चण्डबलाख्यं च वज्रबाहुं च वानरम्॥ ७॥

तद्दृष्ट्वा व्यथनं कर्म कुम्भकर्णस्य रक्षसः।
उदक्रोशन्परित्रस्तास्तारप्रभृतयस्तदा ॥ ८॥

तानुच्चैः क्रोशतः सैन्याञ्श्रुत्वा स हरियूथपान्।
अभिदुद्राव सुग्रीवः कुम्भकर्णमपेतभीः॥ ९॥

ततो निपत्य वेगेन कुम्भकर्णं महामना।
सालेन जघ्निवान्मूर्ध्नि बलेन कपिकुञ्जरः॥ १०॥

स महात्मा महावेगः कुम्भकर्णस् मूर्धनि।
बिभेद सालं सुग्रीवो न चैवाव्यथयत्कपिः॥ ११॥

ततो विनद्यसहसा सालस्पर्शविबोधितः।
दोर्भ्यामादाय सुग्रीवं कुम्भकर्णोऽहरद्बलात्॥ १२॥

ह्रियमाणं तु सुग्रीवं कुम्भकर्णेन रक्षसा।
अवेक्ष्याभ्यद्रवद्वीरः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः॥ १३॥

सोऽभिपत्य महर्वेगं रुक्मपुङ्खं महाशरम्।
प्राहिणोत्कुम्भकर्णाय लक्ष्मणः परवीरहा॥ १४॥

स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहं च सायकः।
जगाम दारयन्भूमिं रुधिरेण समुक्षितः॥ १५॥

तथा स भिन्नहृदयः समुत्सृज्य कपीश्वरम्।
वेगेन महताऽऽविष्टस्तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत्॥ १६॥

कुम्भकर्णो महेष्वासः प्रगृहीतशिलायुधः।
अभिदुद्राव सौमित्रिमुद्यम्य महतीं शिलाम्॥ १७॥

तस्याभिपततस्तूर्णं क्षुराभ्यामुच्छितौ करौ।
चिच्छेद निशिताग्राभ्यां स बभूव चतुर्भुजः॥ १८॥

तानप्यस् भुजान्सर्वान्प्रगृहीतशिलायुधान्।
क्षुरैश्चिच्छेदलघ्वस्त्रं सौमित्रिः प्रतिदर्शयन्॥ १९॥

स बभूवातिकायश्च बहुपादशिरोभुजः।
तं ब्रह्मास्त्रेण सौमित्रिर्ददाराद्रिचयोपमम्॥ २०॥

स पपात महावीर्यो दिव्यास्त्राभिहतो रणे।
महाशनिविनिर्दग्धः पादपोऽङ्कुरवानिव॥ २१॥

तं दृष्ट्वा वृत्रसंकाशं कुम्भकर्णं तरस्विनम्।
गतासुं पतितं भूमौ राक्षसाः प्राद्रवन्भयात्॥ २२॥

तथातान्द्रवतो योधान्दृष्ट्वा तौ दूषणानुजौ।
अवस्थाप्याथ सौमित्रिं संक्रुद्धावभ्यधावताम्॥ २३॥

तावाद्रवन्तौ संक्रुद्धौ वज्रवेगप्रमाथिनौ।
अभिजग्राह सौमित्रिर्विनद्योभौ पतत्रिभिः॥२४॥

ततः सुतुमुलं युद्धमभवद्रोमहर्षणम्।
दूषणानुजयोः पार्थ लक्ष्मणस् च धीमतः॥२५॥

महता शरवर्षेण राक्षसौ सोऽभ्यवर्पत।
तं चापिवीरौ संक्रुद्धावुभौ तौ समवर्षताम्॥२६॥

मुहूर्तमेवमभवद्वज्रवेगप्रमाथिनोः ।
सौमित्रेश्च महाबाहोः संप्रहारः सुदारुणः॥२७॥

अथाद्रिश्रृङ्गमादाय हनुमान्मारुतात्मजः।
अभिद्रुत्याददे प्राणान्वज्रवेगस्य रक्षसः॥२८॥

नीलश्च महता ग्राव्णा दूपणावरजं हरिः।
प्रमाथिनमभिद्रुत्य प्रममाथ महाबलः॥२९॥

ततः प्रावर्तत पुनः संग्रामः कटुकोदयः।
रामरावणसैन्यानामन्योन्यमभिधावताम्॥३०॥

शतसो नैर्ऋतान्वन्या जघ्नुर्वन्यांश्च नैर्ऋताः।
नैर्ऋतास्तत्रवध्यन्ते प्रायेण न तु वानराः॥३१॥

॥अध्यायः २८९॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

ततः श्रुत्वाहतं सङ्ख्ये कुम्भकर्णं सहानुगम्।
प्रहस्तं च महेष्वासं धूम्राक्षं चातितेजसम्॥२॥

पुत्रमिनद्रजितं वीरं रावणः प्रत्यभाषत।
जहिराममममित्रघ्न सुग्रीवं च सलक्ष्मणम्॥ ३॥

त्वया हि मम सत्पुत्र यशो दीप्तमुपार्जितम्।
जित्वावज्रधरं सङ्ख्ये सहस्राक्षं शचीपतिम्॥ ४॥

अन्तर्हितः प्रकाशो वा दिव्यैर्दत्तवरैः शरैः।
जहि शत्रूनमित्रघ्न मम शस्त्रभृतांवर॥ ५॥

रामलक्ष्मणसुग्रीवाः शरस्पर्शं न तेऽनघ।
समर्थाः प्रतिसोढुं च कुतस्तदनुयायिनः॥ ६॥

अगता या प्रहस्तेन कुम्भकर्णेन चानघ।
खरस्यापचितिः सङ्ख्ये तां गच्छ त्वे महाभुज॥ ७॥

त्वमद्य निशितैर्बाणैर्हत्वा शत्रून्ससैनिकान्।
प्रतिनन्दय मां पुत्र पुरा जित्वेव वासवम्॥ ८॥

इत्युक्तः स तथेत्युक्त्वा रथमास्थाय दंशिथः।
प्रययाविन्द्रजिद्राजंस्तूर्णमायोधनं प्रति॥ ९॥

ततो विश्राव्य विस्पष्टं नाम राक्षसपुङ्गवः।
आह्वयामास समरे लक्ष्मणं शुभलक्षणम्॥ १०॥

तं लक्ष्मणोऽभ्यधावच्च प्रगृह्य सशरं धनुः।
त्रासयंस्तलघोषेण सिंहः क्षुद्रमृगं यथा॥ ११॥

तयोः समभवद्युद्धं सुमहज्जयगृद्धिनोः।
दिव्यास्त्रविदुपोस्तीव्रमन्योन्यस्पर्धिनोस्तदा॥ १२॥

रावणिस्तु यदा नैनं विशेषयति सायकैः।
ततो गुरुतरं यत्नमातिष्ठद्बलिनां वरः॥ १३॥

तत एवं महावेगैरर्दयामास तोमरैः।
तानागतान्स चिच्छेद सौमित्रिर्निशितैः शरैः॥ १४॥

ते निकृत्ताः शरैस्तीक्ष्णैर्न्यपतन्धरणीतले।
साधका रावणेराजौ शतशः शकलीकृताः॥ १५॥

तमङ्गदो वालिसुतः श्रीमानुद्यम्य पादपम्।
अभिद्रुत्य महावेगस्ताडयामास मूर्धनि॥ १६॥

तस्येन्द्रजिदसंभ्रान्तः प्रासेनोरसि वीर्यवान्।
प्रहर्तुमैच्छत्तं चास्य प्रासं चिच्छेद लक्ष्मणः॥ १७॥

तमभ्याशगतं वीरमङ्गदं रावणात्मजः।
गदयाऽताडयत्सव्ये पार्श्वेवानरपुङ्गवम्॥ १८॥

तमचिन्त्य प्रहारं स बलवान्वालिनः सुतः।
ससर्जेन्द्रजितः क्रोधात्सालस्कन्धं तथाङ्गदः॥ १९॥

सोऽङ्गदेन रुपोत्सृष्टो वधायेन्द्रजितस्तरुः।
जघानेन्द्रजितः पार्थ रथं साश्वं ससारथिम्॥ २०॥

ततो हताश्वात्प्रस्कन्द्य रथात्स हतसारथिः।
तत्रैवान्तर्दधे राजन्मायया रावणात्मजः॥ २१॥

अन्तर्हितं विदित्वा तं बहुमायं च राक्षसम्।
रामस्तं देशमागम्य तत्सैन्यं पर्यरक्षत॥ २२॥

स राममुद्दिश्य शरैस्ततो दत्तवरैस्तदा।
विव्याध सर्वगात्रेषु लक्ष्मणं च महाबलम्॥ २३॥

तमदृश्यंशरैः शूरौ माययाऽन्तर्हितं तदा।
योधयामासतुरुभौ रावणिं रामलक्ष्मणौ॥ २४॥

स रुषा सर्वगात्रेषु तयोः पुरुषसिंहयोः।
व्यसृजत्सायकान्भूयः शतशोऽथ सहस्रशः॥२५॥

तमदृश्यं विचिन्वन्तः सृजन्तमनिशं शरान्।
हरयो विविशुर्व्योम प्रगृह्य महतीः शिलाः॥२६॥

तांश्च तौ चाप्यदृश्यः सशरैर्विव्याध राक्षसः।
स भृशं ताडयामास रावणिर्मायया वृतः॥२७॥

तौ शरैरर्दितौ वीरौ भ्रारौ रामलक्ष्मणौ।
पेततुर्गगनाद्भूमिं सूर्याचन्द्रमसाविव॥२८॥

॥ अध्यायः २९० ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

तावुभौ पतितौ दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
बबन्ध रावणिर्भूयः शरैर्दत्तवरैस्तदा॥२॥

तौ वीरौ शरजालेन बद्धाविन्द्रजिता रणे।
रेजतुः पुरुषव्याघ्रौ शकुन्ताविव पञ्जरे॥३॥

दृष्ट्वा निपतितौ भूमौ सर्वाङ्गेषु शराचितौ।
सुग्रीवः कपिभिः सार्धं परिवार्योपतस्तिवान्॥४॥

सुषेणमैन्दद्विविदैः कुमुदेनाङ्गदेन च।
हनुमननीलतारैश्च नलेन च कपीश्वरः॥५॥

ततस्तं देशमागम्य कृतकर्मा विभीषणः।
बोधयामास तौ वीरौ प्रज्ञास्त्रेण प्रमोहितौ॥६॥

विशल्यौ चापि सुग्रीवः क्षणेनैतौ चकार ह।
विशल्यया महौषध्या दिव्यमन्त्रप्रयुक्तया॥ ७॥

तौ लब्धसंज्ञौ नृवरौ विशल्यावुदतिष्ठताम्।
उभौ गतक्लमौ चास्तां णेनैतौ महारथौ॥ ८॥

ततो विभीषणः पार्थ राममिक्ष्वाकुनन्दनम्।
उवाच विज्वरं दृष्ट्वा कृताञ्जलिरिदं वचः॥ ९॥

अयमम्भो गृहीत्वातु राजराजस् शासनात्।
गुह्कोऽभ्यागतः श्वेतात्त्वत्सकाशमरिंदम॥ १०॥

इदमम्भः कुबेरस्ते महाराज प्रयच्छति।
अन्तर्हितानां भूतानां दर्शनार्थं परंतप॥ ११॥

अनेन मृष्टनयनो भूतान्यन्तर्हितान्युत।
भवान्द्रक्ष्यति यस्मै च भवानेतत्प्रदास्यति॥ १२॥

तथेति रामस्तद्वारि प्रतिगृह्याभिसंस्कृतम्।
चकार नेत्रयोः शौचं लक्ष्मणश्च महामनाः॥ १३॥

सुग्रीवजाम्बवन्तौ चहनुमानङ्गदस्तथा।
मैन्दद्विविदनीलाश्च प्रायः प्लवगसत्तमाः॥ १४॥

तथासमभवच्चापि यदुवाच विभीषणः।
क्षणेनातीन्द्रियाण्येषां चक्षुंष्यासन्युधिष्ठिर॥ १५॥

इन्द्रजित्कृतकर्मा तु पित्रे कर्म तदाऽऽत्मनः।
निवेद्य पुनरागच्छत्त्वरयाऽऽजिशिरःप्रति॥ १६॥

तमागतं तु संक्रुद्धं पुनरेव युयुत्सया।
अभिदुद्राव सौमित्रिर्विभीषणमते स्थितः॥ १७॥

अकृताह्निकमेवैनं जिघांसुर्जितकाशिनम्।
शरैर्जघान संक्रुद्धः कृतसंज्ञोऽथ लक्ष्मणः॥ १८॥

तयोः समभवद्युद्धं तदाऽन्योन्यं जीगीषतोः।
अतीव चित्रमाश्चर्यं शक्रप्रह्लादयोरिव॥ १९॥

अविध्यदिन्द्रजित्तीक्ष्णैः सौमित्रिं मर्मभेदिभिः।
सौमित्रिश्चानलस्पर्शैरविध्यद्रावणिं शरैः॥ २०॥

सौमित्रिशरसंस्पर्शाद्रावणिः क्रोधमूर्च्छितः।
असृजल्लक्ष्मणायाष्टौ शरानाशीविषोपमान्॥ २१॥

तस्येषून्पावकस्पर्शैः सौमित्रिः पत्रिभिस्त्रिभिः।
वारयामास नाराचैः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः॥ २२॥

असृजल्लक्ष्मणश्चाष्टौ राक्षसाय शरान्पुनः।
तथा तं न्यहनद्वीरस्तन्मे निगदतः शृणु॥ २३॥

एकेनास्य धनुष्मन्तं बाहुं देहादपातयत्।
द्वितीयेन तु बाणेन भुजमन्यमपातयत्॥ २४॥

तृतीयेन तु बाणेन शितधारेण भास्वता।
जहार सुनसं चापि शिरो ज्वलितकुण्डलम्॥ २५॥

विनिकृत्तभुजस्कन्धः कबन्धाकृतिदर्शनः।
पपात वसुधायां तु छिन्नमूल इवद्रुमः॥ २६॥

तं हत्वासूतमप्यस्त्रैर्जघान बलिनंवरः।
लङ्कां प्रवेशयामासुस्तं रथं वाजिनस्तदा॥ २७॥

ददर्श रावणस्तं च रथं पुत्रविनाकृतम्।
स पुत्रं निहतं श्रुत्वा त्रासात्संभ्रान्तमानसः।
॥२८॥

रावणः शोकमोहार्तो वैदेहीं हन्तुमुद्यतः ॥ङ्गमादाय दुष्टात्मा
जवेनाभिपपात ह

तं दृष्ट्वातस्य दुर्बुद्देरविन्ध्यः पापनिश्चयम्।
शमयामास संक्रुद्धं श्रूयतां येन हेतुना॥२९॥

महाराज्येस्थितो दीप्ते न स्त्रियं हन्तुमर्हसि।
हतैवैषा यदा स्त्री च कबन्धनस्था च ते वशे॥३०॥

न चैषा दहभेदेन हतास्यादिति मे मतिः।
जहि भर्तारमेवास्या हते तस्मिन्हता भवेत्॥३१॥

न हि ते विक्रमे तुल्यः साक्षादपि शतक्रतुः।
असकृद्धि त्वया सन्द्रास्त्रासितास्त्रिदसा युधि॥३२॥

एवं बहुविधैर्वाक्यैरविन्ध्यो रावणं तदा।
क्रुद्धं संशमयामास जगृहे च स तद्वचः॥३३॥

निर्याणे स मतिं कृत्वा नियन्तारं क्षपाचरः।
आज्ञापयामास तदारथो मे कल्प्यतामिति॥३४॥

॥अध्यायः २९१॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥१॥

ततः क्रुद्धो दशग्रीवः प्रिये पुत्रे निपातिते।
निर्ययौ रथमास्थाय हेमरत्नविभूषितम्॥ २॥

संवृतोराक्षसैर्घोरैर्विविधायुधपाणिभिः ।
अभिदुद्राव रामं स पोथयन्हरियूथपान्॥ ३॥

तमाद्रवन्तं संक्रुद्ध मैन्दनीलनलाङ्गदाः।
हनुमाञ्जाम्बवांश्चैव ससैन्याः पर्यवारयन्॥ ४॥

ते दशग्रीवसैन्यं तद्दक्षवानरपुङ्गवाः।
द्रुमैर्विध्वंसयांचक्रुर्दशग्रीवस्य पश्यतः॥ ५॥

ततः स्वसैन्यमालोक्य वध्यमानमरातिभिः।
मायावी चासृजन्मायां रावणो राक्षसाधिपः॥ ६॥

तस्य देहविनिष्क्रान्ताः शतशोऽथ सहस्रशः।
राक्षसाः प्रत्यदृश्यन्त शरशक्त्यृष्टिपाणयः॥ ७॥

तान्रामो जघ्निवान्सर्वान्दिव्येनास्त्रेण राक्षसान्।
अथ भूयोपि मायां स व्यदधाद्राक्षसाधिपः॥ ८॥

कृत्वा रामस् रूपाणि लक्ष्मणस्य च भारत।
अभिदुद्राव रामं च लक्ष्मणं च दशाननः॥ ९॥

ततस्ते राममर्च्छन्तो लक्ष्मणं च क्षपाचराः।
अभिपेतुस्तदा रामं प्रगृहीतशरासनाः॥ १०॥

तां दृष्ट्वाराक्षसेन्द्रस् मायामिक्ष्वाकुनन्दनः।
उवाच रामः सौमित्रिमसंभ्रान्तो बृहद्वचः॥ ११॥

जहीमान्राक्षसान्पापानात्मनः प्रतिरूपकान्।
इत्युक्त्वाऽभ्यहनद्रामो लक्ष्मणश्चात्मरूपकान्॥ १२॥

ततो हर्यश्वयुक्तेन रथेनादित्यवर्चसा।
उपतस्थे रणे रामं मातलिः शक्रसारथिः ॥ मातलिरुवाच।
॥ १३ ॥

अयं हर्यश्वयुग्जैत्रो मघोनः स्यन्दनोत्तमः।
त्वदर्थमिह संप्राप्तः संदेशाद्वै शतक्रतोः॥ १४॥

अनेन शक्रः काकुत्स्थ समरे दैत्यदानवान्।
शतशः पुरुषव्याघ्र रथोदारेण जघ्निवान्॥ १५॥

तदनन नरव्याघ्र मया यत्तेन संयुगे।
स्यन्दनेन जहिक्षिप्रं रावणं मा चिरं कृथाः॥ १६॥

इत्युक्तो राघवस्तथ्यं वचोऽशङ्कत मातलेः।
मायैषाराक्षसस्येति तमुवाच विबीषणः॥ १७॥

नेयं माया नरव्याघ्ररावणस् दुरात्मनः।
तदातिष्ठ रथंशीघ्रमिमसैन्द्रं महाद्युते॥ १८॥

ततः प्रहृष्टः काकुत्स्थस्तथेत्युक्त्वा विभीषणम्।
रथेनाभिपपाताथ दशग्रीवं रुषाऽन्वितः॥ १९॥

हाहाकुतानि भूतानि रावणे समभिद्रुते।
सिंहनादाः सपटहादिति दिव्यास्तथाऽनदन्॥ २०॥

[दशकन्धरराजसून्वोस्तथा युद्धमभून्महत्।
अलब्धोपममन्यत्रतयोरेव तथाऽभवत् ॥]॥ २१॥

सरामाय महाघोरं विससर्ज निशाचरः।
शूलमिन्द्राशनिप्रख्यं ब्रह्मदण्डमिवोद्यतम्॥ २२॥

तच्छूलं सत्वरं रामश्चच्छेद निशितैः शरैः।
तद्दृष्ट्वा दुष्करं कर्म रावणं भयमाविशत्॥२३॥

ततः क्रुद्धः ससर्जाशु दशग्रीवः शिताञ्छरान्।
सहस्रायुतशो रामे शस्त्राणि विविधानि च॥२४॥

ततो भुशुण्डीः शूलानि मुसलानि परश्वथान्।
शक्तीश्च विविधाकाराः शतघ्नीश्च शितान्क्षुरान्॥२५॥

तां मायांविविधां दृष्ट्वा दशग्रीवस्य रक्षसः।
भयात्प्रदुद्रुवुः सर्वे वानराः सर्वतोदिशम्॥२६॥

ततः सुपत्रं सुमुखंहेमपुङ्खं शरोत्तमम्।
तूणादादाय काकुत्स्थो ब्रह्मास्त्रेण युयोज ह॥२७॥

तं प्रेक्ष्यबाणं रामेण ब्रह्मास्त्रेणानुमन्त्रितम्।
जहृषुर्देवगन्धर्वा दृष्ट्वा शक्रपुरोगमाः॥२८॥

अल्पावशेषमायुश्च ततोऽमन्यन्त रक्षसः।
ब्रह्मास्त्रोदीरणाच्छत्रोर्देवदानवकिंनराः ॥२९॥

ततः ससर्ज तं रामः शरमप्रतिमौजसम्।
रावणान्तकरं घोरं ब्रह्मदण्डमिवोद्यतम्॥३०॥

मुक्तमात्रेण रामेण दूराकृष्टेन भारत।
स तेन राक्षसश्रेष्ठः सरथः साश्वसारथिः।
प्रजज्वाल महाज्वालेनाग्निनाभिपरिप्लुतः॥३१॥

ततः प्रहृष्टास्त्रिदशाः सहगन्धर्वचारणाः।
निहतं रावणं दृष्ट्वा रामेणाक्लिष्टकर्मणा॥३२॥

तत्यजुस्तं महाभागं पञ्चभूतानि रावणम्।
भ्रंशितः सर्वलोकेषु स हि ब्रह्मास्त्रतेजसा॥ ३३॥

शरीरधातवो ह्यस् मासं रुधिरमेव च।
नेशुर्ब्रह्मास्त्रनिर्दग्दा न च भस्माप्यदृश्यत॥ ३४॥

॥ अध्यायः २९२ ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥ १ ॥

स हत्वा रावयणं क्षुद्रं राक्षसेनद्रं सुरद्विषम्।
बभूव हृष्टः ससुहृद्रामः सौमित्रिणा सह॥ २॥

ततो हते दशग्रीवे देवाः सर्षिपुरोगमाः।
आशीर्भिर्जययुक्ताभिरानर्चुस्तं महाभुजम्॥ ३॥

रामं कमलपत्राक्षं तुष्टुवुः सर्वदेवताः।
गन्धर्वाः पुष्पवर्षैश्च वाग्भिश्च त्रिदशालयाः॥ ४॥

पूजयित्वा रणे रामं प्रतिजग्मुर्यथागतम्।
तन्महोत्सवसंकाशमासीदाकाशमच्युत॥ ५॥

ततो हत्वा दशग्रीवं लङ्कां रामो महायशाः।
विभीषणाय प्रददौ प्रभुः परपुरंजयः॥ ६॥

ततः सीतां पुरस्कृत्य विभीषणपुरस्कृताम्।
अविन्ध्यो नाम सुप्रज्ञो वृद्धामात्यो विनिर्ययौ॥ ७॥

उवाच च महात्मानं काकुत्स्थं दैन्यमास्थितम्।
प्रतीच्छ देवीं सद्वृत्तां महात्मञ्जानकीमिति॥ ८॥

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्मादवतीर्य रथोत्तमात्।
बाष्पेणापिहितां सीतां ददर्शेक्ष्वाकुनन्दनः॥९॥

तां दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं यानस्थां शोककर्शिताम्।
मलोपचितसर्वाङ्गीं जटिलां कृष्णवाससम्॥१०॥

उवाच रामो वैदेहीं परामर्शविशङ्कितः।
लक्षयित्वेङ्गितं सर्वं प्रियं तस्यै निवेद्य सः॥११॥

गच्छ वैदेहि मुक्ता त्वं यत्कार्यं तनमया कृतम्।
मामासाद्यपतिं भद्रे न त्वं राक्षसवेश्मनि।
जरां व्रजेथा इतिमे निहतोसौ निशाचरः॥१२॥

कथं ह्यस्मद्विधो जातु जानन्धर्मविनिश्चयम्।
परहस्तगतां नारीं मुहूर्तमपि धारयेत्॥१३॥

सुवृत्तामसुवृत्तां वाऽप्यहं त्वामद्य मैथिलि।
नोत्सहे परिभोगाय श्वावलीढं हविर्यथा॥१४॥

ततः सा सहसा बाला तच्छ्रुत्वा दारुणं वचः।
पपात देवी व्यथिता निकृत्ता कदली यथा॥१५॥

योप्यस्या हर्षसंभूतो मुखरागः पुराऽभवत्।
क्षणेन सपुनर्नष्टो निःश्वासादिव दर्पणे॥१६॥

ततस्ते हरयः सर्वे तच्छ्रुत्वा रामभाषितम्।
गतासुकल्पा निश्चेष्टा बभूवुः सहलक्ष्मणाः॥१७॥

ततो देवो विशुद्धात्मा विमानेन चतुर्मुखः।
पद्मयोनिर्जगत्स्रष्टा दर्शयामास राघवम्॥१८॥

शक्रश्चाग्निश्च वायुश्चयमो वरुण एव च।
यक्षाधिपश्च भगवांस्तथा सप्तर्षयोऽमलाः॥ १९॥

राजा दशरथश्चैव दिव्यभास्वरमूर्तिमान्।
विमानेन महार्हेण हंसयुक्तेन भास्वता॥ २०॥

ततोऽन्तरिक्षं तत्सर्वंदेवगन्धर्वसंकुलम्।
शुशुभे तारकाचित्रं शरदीव नभस्तलम्॥ २१॥

तत उत्थाय वैदेही तेषां मध्ययशस्विनी।
उवाच वाक्यं कल्याणी रामं पृथुलवक्षसम्॥ २२॥

राजपुत्र न ते कोपं करोमि विदिताहि मे।
गतिः स्त्रीणां नराणां च शृणु चदं वचो मम॥ २३॥

अन्तश्चरतिभूतानां मातरिश्वा सदागतिः।
स मे विमुञ्चतु प्राणान्यदि पापं चराम्यहम्॥ २४॥

अग्निरापस्तथाऽऽकाशं पृथिवी वायुरेव च।
विमुञ्चन्तु मम प्राणान्यदि पापं चराम्यहम्॥ २५॥

यथाऽहं त्वदृतेवीर नान्यंस्वप्नेऽप्यचिन्तयम्।
तथा मे देव निर्दिष्टस्त्वमेव हि पतिर्भव॥ २६॥

ततोऽन्तरिक्षे वागारीत्सुभगा लोकसाक्षिणी।
पुण्यासंहर्षणी तेषां वानराणां महात्मनाम् ॥ वायुरुवाच।
॥ २७॥

बोभो राघव सत्यं वै वायुरस्मि सदागतिः।
अपापा मैथिली राजन्संगच्छसहभार्यया ॥ अग्निरुवाच।
॥ २८॥

अहमन्तःशरीरस्थो भूतानां रघुनन्दन।
सुसूक्ष्ममपि काकुत्स्थ मैथिलीनापराध्यति॥ २९॥

वरुण उवाच

रसावै मत्प्रसूता हि भूतदेहेषु राघव।
अहंवै त्वां प्रब्रवीमि मैथिली प्रतिगृह्यताम्॥ ३०॥

यम उवाच

धर्मोऽहमस्मि काकुत्स्थ साक्षी लोकस्य कर्मणाम्।
शुभाशुभानां सीतेयमपापा प्रतिगृह्यताम्' ॥ब्रह्मोवाच।
॥ ३१॥

पुत्र नैतदिहाश्चर्यं त्वयि राजर्षिधर्मणि।
साधो सद्वृत्त काकुत्स्थ शृणु चेदं वचो मम॥ ३२॥

शत्रुरेष त्वया वीर देवगनधर्वभोगिनाम्।
यक्षाणां दानवानां च महर्षीणां च पातितः॥ ३३॥

अवध्यः सर्वभूतानां मत्प्रसादात्पुराऽभवत्।
कस्माच्चित्कारणात्पापः कंचित्कालमुपेक्षितः॥ ३४॥

वधार्थमात्मनस्तेन हृता सीता दुरात्मना।
नलकूबरशापेन रक्षा चास्याः कृता मया॥ ३५॥

यदि ह्यकामामासेवेत्स्तरियमन्यामपि ध्रुवम्।
शतधाऽस्य फलेन्मूर्धा इत्युक्तः सोभवत्पुरा॥ ३६॥

नात्रशङ्का त्वया कार्या प्रतीच्छेमां महामते।
कृतं त्वया महत्कार्यं देवानाममितप्रभ॥ ३७॥

दशरथ उवाच

प्रीतोस्मि वत्स भद्रं ते पिता दशरथोस्मि ते।
अनुजानामि राज्यं च प्रशाधि पुरुषोत्तम॥३८॥

राम उवाच

अभिवादयेत्वां राजेन्द्र यदि त्वं जनको मम।
गमिष्यामि पुरीं रम्यामयोध्यां शासनात्तव॥३९॥

मार्कण्डेय उवाच

तमुवाच पिता भूयः प्रहृष्टो भरतर्षभ।
गच्छायोध्यां प्रशाधि त्वंराम रक्तान्तलोचन।
संपूर्णानीहवर्षाणि चतुर्दश महाद्युते॥४०॥

ततो देवान्नमस्कृत्य मुहृद्भिरभिनन्दितः।
महेन्द्रइव पौलोम्या भार्यया स समेयिवान्॥४१॥

ततो वरं ददौ तस्मै ह्यविन्ध्याय परंतपः।
त्रिजटां चार्थमानाभ्यां योजयामास राक्षसीम्॥४२॥

तमुवाच ततो ब्रह्मा देवैः शक्रषुरोगमैः।
कौसल्यामातरिष्टांस्ते वरानद्य ददानि कान्॥४३॥

वव्रेरामः स्थितिं धर्मे शत्रुभिश्चापराजयम्।
राक्षसैर्निहतानां च वानराणां समुद्भवम्॥४४॥

ततस्ते ब्रह्मणा प्रोक्ते तथेतिवचने तदा।
समुत्तस्थुर्महाराज वानरा लब्धचेतसः॥४५॥

सीता चापि महाभागा वरं हनुमते ददौ।
रामकीर्त्या समं पुत्र जीवितं ते भविष्यति॥४६॥

दिव्यास्त्वामुपभोगाश्च मत्प्रसादकृताः सदा।
उपस्थास्यन्ति हनुमन्निति स्म हरिलोचन॥४७॥

ततस्ते प्रेक्षमाणानां तेपामक्लिष्टकर्मणाम्।
अन्तर्धानं ययुर्देवाः सर्वे शक्रपुरोगमाः॥४८॥

दृष्ट्वा रामं तु जानक्या संगतं शक्रसारथिः।
उवाच परमप्रीतसुहृन्मध्य इदं वचः॥४९॥

देवगन्धर्वयक्षाणां मानुषासुरभोगिनाम्।
अपनीतं त्वया दुःखमिदं सत्यपराक्रम॥५०॥

सदेवासुरगनधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः।
कथयिष्यन्ति लोकास्त्वां यावद्भूमिर्धरिष्यति॥५१॥

इत्येवमुक्त्वाऽनुज्ञाप्यरामं शस्त्रभृतांवरम्।
संपूज्यापाक्रमत्तेन रथेनादित्यवर्चसा॥५२॥

ततःसीतां पुरस्कृत्य रामः सौमित्रिणा सह।
सुग्रीवप्रमुखैश्चैव सहितः सर्ववानरैः॥५३॥

विधाय रक्षां लङ्कायां विभीषणपुरस्कृतः।
संततार पुनस्तेन सेतुना मकरालयम्॥५४॥

पुष्पकेण विसानन खेचरेण विराजता।
कामगेन यथामुख्यैरमात्यैः संवृतो वसी॥५५॥

ततस्तीरे समुद्रस्यं यत्रशिश्य स पार्थिवः।
तत्रैवोवास धर्मात्मा सहितः सर्ववानरैः॥५६॥

अथैनान्राघवः काले समानीयाभिपूज्य च।
विसर्जयामास तदा रत्नैः संतोष्य सर्वशः॥५७॥

गतेषु वानरेन्द्रेषु गोपुच्छर्क्षेषु तेषु च।
सुग्रीवसहितो रामः किष्किन्दां पुनरागमत्॥५८॥

विभीषणेनानुगतः सुग्रीवसहितस्तदा।
पुष्पकेण विमानेन वैदेह्या दर्शयन्वनम्॥५९॥

किष्किन्धां तु समासाद्यरामः प्रहरतांवरः।
अङ्गदं कृतकर्माणं यौवराज्येऽभ्यषेचयत्॥६०॥

ततस्तैरेव सहितो रामः सौमित्रिणा सह।
यथागतेन मार्गेण प्रययौ स्वपुरं प्रति॥६१॥

अयोध्यां स समासाद्यपुरीं राष्ट्रपतिस्ततः।
भरताय हनूमन्तं दूतं प्रास्थापयद्द्रुतम्॥६२॥

लक्षयित्वेङ्गितं सर्वंप्रियं तस्मै निवेद्य वै।
वायुपुत्रे पुनः प्राप्ते नन्दिग्राममुपाविशत्॥६३॥

सतत्रमलदिग्धाङ्गं भरतं चीरवाससम्।
नन्दिग्रामगतंरामः सशत्रुघ्नं सराघवः।
अग्रतःपादुके कृत्वा ददर्शासीनमासने॥६४॥

समेत्यभरतेनाथ शत्रुघ्नेन च वीर्यवान्।
राघवः सहसौमित्रिर्मुमुदे भरतर्षभ॥६५॥

ततो भरतशत्रुघ्नौ समेतौ गुरुणा तदा।
वैदेह्या दर्शनेनोभौ प्रहर्षं समवापतुः॥६६॥

तस्मै तद्भरतो राज्यमागतायातिसत्कृतम्।
न्यासं निर्यातयामास युक्तः परमया मुदा॥६७॥

ततस्तं वैष्णवे शूरं नक्षत्रेऽभिजितेऽहनि।
वसिष्ठो वामदेवश्च सहितावभ्यषिञ्चताम्॥ ६८॥

सोभिषिक्तः कपिश्रेष्ठं सुग्रीवं ससुहृज्जनम्।
विभीषणं च पौलस्त्यमन्वजानाद्गृहान्प्रति॥ ६९॥

अभ्यर्च्य विविधै रत्नैः प्रीतियुक्तौ मुदा युतौ।
समाधायेतिकर्तव्यं दुःखेन विससर्ज ह॥ ७०॥

पुष्पकं च विमानं तत्पूजयित्वा स राघवः।
प्रादाद्वैश्रवणायैव प्रीत्या स रघुनन्दनः॥ ७१॥

ततो देवर्षिसहितः सरितं गोमतीमनु।
शताश्वमेधानाजह्रे जारूथ्यान्स निरर्गलान्॥ ७२॥

॥ अध्यायः २९३ ॥

मार्कण्डेय उवाच।
॥ १॥

एवमेतन्महाबाहो रामेणामिततेजसा।
प्राप्तं व्यसनमत्युग्रं वनवासकृतं पुरा॥ २॥

मा शुचः परुषव्याघ्र क्षत्रियोसि परंतप।
बाहुवीर्याश्रयेमार्गे वर्तसे दीप्तनिर्णये॥ ३॥

न हि ते वृजिनं किंचिद्दृश्यते परमण्वपि।
अस्मिन्मार्गे निपीदेयुः सेन्द्रा अपि सुरासुराः॥ ४॥

संहत्य निहतोवृत्रो मरुद्भिर्वज्रपाणिना।
नमुचिश्चैवदुर्धर्षो दीर्गजिह्वा चराक्षसी॥ ५॥

सहायवति सर्वार्थाः सतिष्ठन्तीह सर्वशः।
किंनु तस्याजितं सङ्ख्ये यस् भ्राता धनंजयः॥ ६॥

अयं च बलिनांश्रेष्ठो भीमो भीमपराक्रमाः।
युवानौ च महेष्वासौ वीरौ माद्रवतीसुतौ॥ ७॥

एभिः सहायैः कस्मात्त्वं विषीदसि परंतप।
य इमे वज्रिणः सेनां जयेयुः समरुद्गणाम्॥ ८॥

त्वमप्येभिर्महेष्वासैः सहायैर्देवरूपिभिः।
विजेष्यसि रणे सर्वानमित्रान्भरतर्षभ॥ ९॥

इतश्च त्वमिमां पश्यसैन्धवेन दुरात्मना।
बलिना वीर्यमत्तेन हृतामेभिर्महात्मभिः॥ १०॥

आनीतां द्रौपदीं कृष्णां कृत्वा कर्म सुदुष्करम्।
जयद्रथं च राजानं विजितं वशमागतम्॥ ११॥

असहायेन रामेण वैदेही पुनराहृता।
हत्वासङ्ख्ये दशग्रीवं राक्षसं भीमविक्रमम्॥ १२॥

यस् शाखामृगामित्राण्यृक्षाः कालमुखास्तथा।
जात्यन्तरगता राजन्नेतद्बुध्याऽनुचिन्तय॥ १३॥

तस्मात्सर्वं कुरुश्रेष्ठ मा शुचो भरतर्षभ।
त्वद्विधा हि महात्मानो न शोचन्ति परंतप॥ १४॥

वैशंपायन उवाच

एवमाश्वासितो राजामार्कण्डेयेन धीमता।
त्यक्त्वा दुःखमदीनात्मा पुनरप्येनमब्रवीत्॥ १५॥